

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη

Διπλωματική Εργασία

**Η συμβολική και πολιτισμική αξία των ναών Angkor της Καμπότζης.
Πώς ο κινηματογραφικός τουρισμός μπορεί να ενισχύσει την επισκεψιμότητα ενός μνημείου.**

Η περίπτωση της ταινίας Tom Raider: Lara Croft.

Ανθούσα Παύλου

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Γεωργία Σπανού

Μάης 2022

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη

Διπλωματική Εργασία

Η συμβολική και πολιτισμική αξία των ναών Angkor της Καμπότζης.

Πώς ο κινηματογραφικός τουρισμός μπορεί να ενισχύσει την επισκεψιμότητα ενός μνημείου.

Η περίπτωση της ταινίας Tom Raider: Lara Croft

Ανθούσα Παύλου

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Γεωργία Σπανού

Η παρούσα διπλωματική εργασία υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάης 2022

Περίληψη

Η παρούσα εργασία παρουσιάζει την πολιτισμική και συμβολική αξία του μνημείου Angkor στη Καμπότζη. Επίσης εστιάζει στο πώς οι αρμόδιοι φορείς αξιοποιούν και διαχειρίζονται τη συμβολική και πολιτισμική του αξία για την τουριστική και οικονομική ανάπτυξη της περιοχής τους.

Η εργασία επιχειρεί τη θεωρητική προσέγγιση εννοιών όπως τουρισμός, πολιτιστικός τουρισμός, κινηματογραφικός και θρησκευτικός τουρισμός και ειδικές, εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Καταγράφονται περιπτώσεις που αξιοποίησαν τα προαναφερόμενα είδη τουρισμού, τον τρόπο διαχείρισής τους και τις επιπτώσεις που επέφεραν στις τοπικές κοινωνίες. Επιχειρείται ανάλυση της περίπτωσης που μελετάται ως προς τον τρόπο με τον οποίο οι αρχές διαχειρίστηκαν την τοπική πολιτιστική κληρονομιά. Τέλος, μέσα από δευτερογενή δεδομένα διερευνάται πώς η συγκυρία μιας διεθνούς κινηματογραφικής παραγωγής χρησιμοποιήθηκε για αύξηση της επισκεψιμότητας στην περιοχή. Συγκεκριμένα ερευνήθηκε κατά πόσο η ταινία Tomb Raider: Lara Croft (2001) ενίσχυσε ή όχι την επισκεψιμότητα στο μνημείο Angkor στη Καμπότζη και γενικότερα αν συνέβαλε θετικά στην ανάπτυξη της συγκεκριμένης περιοχής και εν τέλει μέσα από ποιο είδος πολιτιστικού τουρισμού αναδεικνύεται η πολιτιστική και συμβολική αξία του μνημείου αποτελεσματικότερα.

Summary

This paper presents the cultural and symbolic value of the Angkor Monument in Cambodia. It also focuses on how administrative bodies of the monument have utilized and managed its symbolic and cultural value to achieve the tourist and economic development of the area.

The work attempts to approach theoretically concepts such as tourism, cultural tourism, film and religious tourism and special and alternative forms of tourism. Examples utilizing the aforementioned types of tourism are mentioned, how they were managed and the impact they had on local communities. An analysis is made of a specific case-study as to how the authorities have managed the local cultural heritage. Secondary data were used to show how the coincidence of an international film production was used to increase visitation in the region. Specifically, it is examined whether the film *Tomb Raider: Lara Croft* (2001) has contributed to an increase of visitors to the Angkor monument in Cambodia and generally how this film had a positive impact on the area development and ultimately through what kind of cultural tourism the cultural and symbolic value of the monument stands out more effectively.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς ευχαριστίες μου, σε όλα τα άτομα, φίλους, οικογένεια και συνεργάτες, τα οποία βοήθησαν με την στήριξη τους, την κατανόηση και την εμπύχωση τους καθ' όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου και κατά την εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες στην επιβλέπουσα καθηγήτρια μου, Γεωργία Σπανού, για τη βοήθεια που μου προσέφερε μέσα από τα σχόλια και την καθοδήγησή της.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
Ερευνητικά Ερωτήματα.....	2
Μεθοδολογία Έρευνας	2
Περιορισμοί Έρευνας	3
Δομή Διατριβής.....	3
Κεφάλαιο Α	4
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	4
1. Τουρισμός.....	4
1.1. Ορισμός έννοιας	4
1.2. Ιστορική εξέλιξη του τουρισμού	5
2. Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού	6
2.1. Πολιτιστικός τουρισμός.....	7
2.2. Θρησκευτικός/ Προσκυνηματικός τουρισμός	9
2.3. Κινηματογραφικός τουρισμός	11
Κεφάλαιο Β	15
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ ANGKOR ΣΤΗ ΚΑΜΠΟΤΖΗ	15
1. Ιστορία του Angkor	15
2. Αρχιτεκτονική περιγραφή των ναών	16
2.1. Angkor Wat	16
2.2. Angkor Thom.....	16
2.3. Bayon.....	17
2.4. Preah Khan	17
2.5. Ta Prohm	17
3. Συμβολική και πολιτισμική αξία Angkor.....	18
Κεφάλαιο Γ	21
ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΑΞΙΑΣ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ	21
1. UNESCO – Κριτήρια ένταξης στον κατάλογο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς	21
1.1. ICOMOS.....	21
1.2. Το μνημείο Angkor στη Καμπότζη.....	22
Κεφάλαιο Δ	25
TOMB RAIDER: LARA CROFT ΤΟΥ 2001	25
1. Η Ταινία.....	25
2. Διαχείριση προβολής Angkor στην ταινία	26

3. Συμβολή ταινίας στην τουριστική ανάπτυξη	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε	29
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	29
Εισηγήσεις - Επίλογος	33
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	34

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία θα επικεντρωθεί στη συμβολική και πολιτισμική αξία των ναών του συμπλέγματος Angkor της Καμπότζης. Θα συζητηθεί πώς η συμβολική αξία την οποία 'κουβαλά' αυτό το μνημείο επηρεάζει και διαμορφώνει την προβολή και αξιοποίησή του από τους φορείς που έχουν αναλάβει τη διαχείριση του. Η έννοια της διαχείρισης είναι εστιασμένη κυρίως στην τουριστική αξιοποίησή του και εντέλει στην οικονομική ανάπτυξη των περιοχών όπου αυτό βρίσκεται. Το ερευνητικό μέρος της εργασίας θα εστιάσει, στη μελέτη περίπτωσης της ταινίας Tomb Raider: Lara Croft και στη συμβολή της για προβολή του μνημείου και αύξηση της επισκεψιμότητας στην περιοχή για να διερευνηθεί εν τέλει η δυναμική του κινηματογραφικού τουρισμού σε σχέση με τον πολιτιστικό - θρησκευτικό τουρισμό.

Η σημασία και αξία του πολιτιστικού χώρου του Angkor είναι συνυφασμένη με την έννοια του συμβόλου και ότι αυτό φέρει μαζί του. Τι είναι όμως η έννοια του συμβόλου; Γενικά ως σύμβολο ορίζεται οτιδήποτε αντιπροσωπεύει μία έννοια, είτε ως σημείο, είτε ως πρόσωπο, ή κάποιο γεγονός και φέρει ιδιαίτερη φόρτιση, η οποία ποτέ δεν είναι η ίδια. Κάθε σύμβολο φέρει μια διπλή απεικόνιση, αυτή που βλέπεις και αυτή η οποία νοηματοδοτείται. Ένα σύμβολο μπορεί να έχει καθολική αξία, μερική, ή τοπική. Η σημασία που παίρνει ένα σύμβολο συνήθως προσδιορίζεται από το ιστορικό και θρησκευτικό πλαίσιο που το περιβάλλει. Η συμβολική αναπαράσταση εννοιών και αντικειμένων ανέκαθεν αποτελούσε τη βάση επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων. Έτσι το κάθε σύμβολο αποτελεί μέσο επικοινωνίας γεγονός που το καθιστά ένα σημαντικό εργαλείο για την απεικόνιση της εξουσίας, η οποία μέσα στους αιώνες έχει αξιοποιηθεί από πολιτικές, θρησκευτικές και πολιτισμικές αρχές για να πετύχει την εδραίωση του δικού της αφηγήματος στην τοπική κοινωνία.¹

Έχοντας ορίσει την έννοια του συμβόλου γίνεται αντιληπτό ότι ο υπό εξέταση χώρος-μνημείο φέρει μια συμβολική αξία στις συνειδήσεις των ανθρώπων, οι οποίοι επιθυμούν να το επισκεφθούν. Οι ναοί στο Angkor της Καμπότζης είναι από τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους της Νοτιοανατολικής Ασίας, αντιπροσωπεύουν ό,τι απέμεινε από τον πολιτισμό των Khmer, ο οποίος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην πολιτιστική και πολιτική ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής. Η μελέτη της ιστορίας και της αρχιτεκτονικής των ναών στο Angkor δύναται να αποκαλύψουν τη συμβολική και πολιτισμική τους αξία και να προσδιορίσουν ευκρινέστερα τους λόγους για τη μεγάλη επισκεψιμότητά τους.

---

¹ <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%8D%CE%BC%CE%B2%CE%BF%CE%BB%CE%BF>, ανάκτηση 7.6.2021.

Ερευνητικά Ερωτήματα

Οι ναοί του Angkor Wat αποτελούν το κύριο αντικείμενο μελέτης στο οποίο θα εστιάσει η παρούσα εργασία. Θα διερευνηθεί η διαχείριση της πολιτιστικής αξίας και εικόνας τους από τις αντίστοιχες πολιτικές και πολιτιστικές αρχές και φορείς της χώρας μέσα από την εξέταση της συμβολής τους στην οικονομική και τουριστική ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας και γενικότερα της Καμπότζης. Στο πλαίσιο της μελέτης της διαχείρισης της εικόνας των μνημείων θα παρουσιαστεί η περίπτωση προβολής των μνημείων μέσα από την ταινία του Tomb Raider: Lara Croft του 2001.

Τα ερευνητικά ερωτήματα της διατριβής επικεντρώνονται στα εξής:

1. Ποια η συμβολική και πολιτιστική αξία του μνημείου Angkor;
2. Πώς συνδέεται ο πολιτιστικός τουρισμός με την πολιτιστική και συμβολική αξία των μνημείων γενικά και ειδικότερα;
3. Πως η κινηματογραφική ταινία Tomb Raider: Lara Croft του 2001 συνέβαλε στην προσέλκυση επισκεπτών στην περιοχή και τα μνημεία;
4. Πως οι αρμόδιες αρχές διαχείρισης του ασιατικού μνημείου αξιοποίησαν την πολιτισμική αξία του μνημείου με στόχο την αύξηση της επισκεψιμότητάς του;

Μεθοδολογία Έρευνας

Τα στοιχεία και τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν για την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας αντλήθηκαν κυρίως μέσα από τη μελέτη της υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Αυτά χρησιμοποιήθηκαν για να εμπλουτίσουν την εργασία κυρίως στα Κεφάλαια Α, Β, Γ και προέρχονται από άλλες σχετικές έρευνες καθώς οι πληροφορίες αντλήθηκαν μέσα από διαδικτυακές πηγές όπως είναι οι διάφορες ιστοσελίδες, έρευνες, στατιστικά δεδομένα, μελέτες και άρθρα στην ελληνική και αγγλική γλώσσα.

Στο Κεφάλαιο Δ παρουσιάζεται η μελέτη περίπτωσης της ταινίας *Tomb Raider: Lara Croft* του 2001 και σε αυτό ερευνήθηκε πώς η προβολή της ταινίας έτυχε κάποιας συγκεκριμένης διαχείρισης από τις αρμόδιες αρχές ώστε αυτή η συγκυρία να συμβάλει στην τουριστική ανάπτυξη της Καμπότζης. Η έρευνα βασίστηκε στη συλλογή ποσοτικών και ποιοτικών στοιχείων από δευτερογενείς πηγές. Στα πλαίσια της συλλογής δεδομένων για την έρευνα αναφορικά με τη μελέτη περίπτωσης, στόχος ήταν η συλλογή δεδομένων από τον αρμόδιο φορέα διαχείρισης του μνημείου. Ως εκ τούτου, στάλθηκε σχετικό ερωτηματολόγιο στον αρμόδιο φορέα διαχείρισης του μνημείου το οποίο στόχευε στη συλλογή στοιχείων, αλλά δυστυχώς δεν υπήρξε η αναμενόμενη ανταπόκριση.

Περιορισμοί Έρευνας

Κατά τη διαδικασία της συγγραφής της παρούσας εργασίας υπήρξαν πολλές δυσκολίες. Η κύρια δυσκολία αφορούσε στον εντοπισμό δεδομένων ώστε να εμπλουτιστεί και να υποστηριχθεί εκτενέστερα το ερευνητικό κομμάτι της εργασίας. Στην προσπάθεια για καταγραφή περισσότερων στοιχείων για το μέρος της έρευνας το οποίο αφορά στη διαχείριση του μνημείου στο Αηγκορ, στάλθηκε στον φορέα APSARA ερωτηματολόγιο, χωρίς όμως να υπάρξει ανταπόκριση.

Είναι προφανές από τα πιο πάνω ότι η εξέλιξη της εργασίας καθορίστηκε και προσαρμόστηκε ανάλογα στα δεδομένα στα οποία μπορούσαν να αντληθούν από τις διαθέσιμες πηγές, όπως ήδη αναφέρθηκε στην υπό-ενότητα Μεθοδολογία Έρευνας.

Δομή Διατριβής

Η δομή της εργασίας αναλυτικότερα θα περιλαμβάνει τα ακόλουθα κεφάλαια: Στο πρώτο κεφάλαιο μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση θα γίνει αναφορά στις έννοιες του Τουρισμού, Πολιτιστικού Τουρισμού, Κινηματογραφικού και Προσκυνηματικού/Θρησκευτικού Τουρισμού και στις Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα παρουσιαστεί η ιστορία και η αρχιτεκτονική του συμπλέγματος στο Αηγκορ. Μέσα από την παρουσίαση του θα γίνουν καλύτερα αντιληπτοί οι λόγοι για τους οποίους τα μνημεία αυτά αποτελούν σύμβολα για τους πιστούς τους και ταυτόχρονα θα αποκαλυφθεί και η εξαιρετική πολιτιστική και καλλιτεχνική τους αξία.

Κατανοώντας τους λόγους για τους οποίους οι ναοί είναι σημαντικοί θα παρουσιαστεί στη συνέχεια η διαδικασία εγγραφής τους στον Κατάλογο Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Με ποια κριτήρια έγινε η επιλογή τους και ποιες πολιτικές εφαρμόστηκαν από τις ανάλογες αρμόδιες αρχές. Ακολούθως θα παρουσιαστεί το παράδειγμα της ταινίας *Tomb Raider: Lara Croft* του 2001, για να μελετήσουμε πώς ο κινηματογράφος μέσα από την προβολή ενός μνημείου μπορεί να εκτοξεύσει τη φήμη του, εξυπηρετώντας την τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής. Στην παρούσα εργασία θα μελετηθούν οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν από τις εκάστοτε αρχές ή φορείς διαχείρισης του μνημείου, πώς αυτές φιλτραρίστηκαν από τον σκηνοθέτη της ταινίας και το αποτέλεσμα της προβολής της για το μνημείο αναφορικά με το πώς αυτή επηρέασε την επισκεψιμότητα του χώρου από πολιτιστικούς τουρίστες, οι οποίοι προέρχονται από όλο τον κόσμο.

Κεφάλαιο Α

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

1. Τουρισμός

Ο Τουρισμός είναι ένα σύνθετο φαινόμενο και μια μεταβλητή έννοια καθώς το περιεχόμενο της αλλάζει ανάλογα τις συνθήκες μέσα από τις οποίες αυτή εξετάζεται. Όπως θα αναφερθεί στο παρόν κεφάλαιο δύσκολα μπορεί να υπάρξει ένας σταθερός ορισμός αφού αυτός εξελίσσεται διαρκώς και προσαρμόζεται στις ανάγκες της δεδομένης στιγμής.

1.1. Ορισμός έννοιας

Τουρισμός ορίζεται ως " η προσωρινή μετακίνηση ατόμων από τον τόπο διαμονής τους σε άλλες περιοχές με στόχο την επίσκεψη αξιοθέατων, την αναψυχή ή κάποιο ειδικό σκοπό" (Μπαμπινιώτης, 2002, σ. 1781).

Σύμφωνα με τον Leiper (1979) ο τουρισμός είναι ένα σύστημα που περιλαμβάνει το ταξίδι και την προσωρινή διαμονή του ατόμου μακριά από την μόνιμη κατοικία του και αποτελείται από πέντε στοιχεία τα οποία αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους και είναι οι τουρίστες, οι περιοχές προορισμού, οι διαμετακομιστικές διαδρομές, οι περιφέρειες παραγωγής και η τουριστική βιομηχανία. Τα πέντε αυτά στοιχεία λειτουργούν σε ένα ανοιχτό σύστημα που επηρεάζεται από το φυσικό, πολιτιστικό, κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό και τεχνολογικό περιβάλλον.

Ένας άλλος ορισμός που εστιάζει στον οικονομικό χαρακτήρα του τουρισμού δίνεται το 1975 από το Αυστραλιανό Τμήμα Τουρισμού και Αναψυχής και ορίζει την έννοια ως εθνικής σημασίας βιομηχανία η οποία εμπλέκει μια ευρεία γκάμα δραστηριοτήτων που περιλαμβάνει την μεταφορά, διαμονή, αναψυχή, φαγητό και άλλες σχετικές υπηρεσίες (Leiper, 1979). Άρα η αναπτυξιακή συμβολή του τουρισμού στην εκάστοτε περιοχή αναδεικνύει τον ευρύτερο και σημαντικό ρόλο του στη κοινωνία.

Οι Τουλούππα και Πούλιος (2015) δίνουν μερικές ενδιαφέρουσες ερμηνείες του τουρισμού όπως το ότι σε αυτόν περιλαμβάνονται έννοιες όπως ο ελεύθερος χρόνος, ένα ικανό εισόδημα και θετικές επιπτώσεις

στην τοπική κοινωνία. Αναφορές επίσης γίνονται και στην εμπορευματοποίηση του χώρου, του πολιτιστικού τοπίου και των ανθρώπινων σχέσεων ως το σύνολο συμβάντων και σχέσεων που προκύπτουν από το ταξίδι και την παραμονή των ατόμων στον προορισμό επιλογής τους.

Όπως διαφαίνεται μέσα στα χρόνια η έννοια του τουρισμού εξελίσσεται και εμπλουτίζεται με στοιχεία όπως η οικονομική ανάπτυξη, η εμπειρία, η αυθεντικότητα και άλλα ζητούμενα ανάλογα την εποχή και τις συνθήκες. Για να μπορέσουμε να έχουμε μια πιο καθαρή εικόνα αυτής της εξέλιξης στην επόμενη ενότητα θα γίνει μια συνοπτική αναφορά στην ιστορία του τουρισμού.

1.2. Ιστορική εξέλιξη του τουρισμού

Από τα αρχαία χρόνια καταγράφονται μετακινήσεις με χαρακτήρα βιοποριστικό, εμπορικό, περιηγητικό και θρησκευτικό οι οποίες θεωρούνται τα πρώτα είδη ταξιδιού. Συνήθως γίνονταν από αστούς, ευγενείς, ηγεμόνες, περιηγητές, εμπόρους και ιεραπόστολους. Για παράδειγμα στην Αρχαία Ελλάδα υπάρχουν αναφορές για μετάβαση των Ελλήνων στο Μαντείο των Δελφών για τους χρησμούς ή και μετακινήσεις στα πλαίσια των Ολυμπιακών Αγώνων (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2011).

Αργότερα ιδιαίτερη ανάπτυξη είχαν τα ταξίδια με εκπαιδευτικό χαρακτήρα. Γόνοι αριστοκρατικών οικογενειών ταξίδευαν σε χώρες όπως η Γαλλία, η Ιταλία, η Ελλάδα, η Τουρκία, η Κύπρος και η Αίγυπτος με στόχο να γνωρίσουν τον κλασσικό πολιτισμό, νέους τόπους και κουλτούρες. Αυτή η μεγάλη περιήγησή των εύπορων οικογενειών αναπτύχθηκε κατά τον 17^ο αιώνα και είναι γνωστή ως Grand Tour. Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα το περιεχόμενο του Grand Tour αλλάζει και μετατρέπεται σε ταξίδι αναψυχής, χαλάρωσης και απόλαυσης και μέσα στα χρόνια εξελίσσεται φτάνοντας στον 19^ο αιώνα να έχουμε την αρχή του μαζικού τουρισμού. Την εμφάνισή τους κάνουν τα πρώτα γραφεία διοργάνωσης ταξιδιών με πρωτοπόρο τον Thomas Cook, ο οποίος μεγαλούργησε ως επιχειρηματίας στην τουριστική βιομηχανία. Είναι ο πρώτος που οργάνωσε πακέτα διακοπών και διέδωσε την ξενάγηση (Gyr. U,2010).

Σε αυτή την εξέλιξη του τουρισμού συνέβαλαν τα νέα κοινωνικά δεδομένα όπως η άνοδος της αστικής τάξης, η αύξηση του ελεύθερου χρόνου, ο καταναλωτισμός, η εξάπλωση των μουσείων, η μόρφωση και η πρόοδος της τεχνολογίας. Πλέον από τον 20^ο αιώνα ο τουρισμός ως έννοια και προϊόν καθιερώνεται και αξιοποιείται από όλες τις χώρες για ανάπτυξη και ενίσχυση της οικονομίας τους. Οι τρέχουσες ανάγκες της κοινωνίας και της οικονομίας συμβάλλουν στην ανάπτυξη Ειδικών και Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού, οι οποίες αποτελούν το νέο πρότυπο τουρισμού. Στόχος τους είναι ταυτόχρονα με την ανάπτυξη του τουριστικού προϊόντος και η σωστή διαχείριση του περιβάλλοντος με άξονα την έννοια

της βιωσιμότητας μέσα από μια λελογισμένη διαχείριση των φυσικών πόρων (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2011).

2. Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού

Οι Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού αποτελούν τη νέα τάση που επικρατεί τα τελευταία χρόνια στην ανάπτυξη του τουρισμού. Το βασικό ζητούμενο σε αυτό το πλαίσιο είναι η αειφορία. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη απαιτεί την εφαρμογή των καλύτερων πρακτικών οι οποίες θα αποτελούν το αποτέλεσμα της συνεργασίας ανάμεσα σε όλους τους ενδιαφερόμενους περιλαμβανόμενης και της πολιτικής ηγεσίας. Απώτερος στόχος είναι η εξασφάλιση των μέγιστων ωφελειών για την τοπική κοινωνία, τον πολιτισμό, την οικονομία και το φυσικό περιβάλλον. Επιπλέον αυτές οι μορφές τουρισμού στοχεύουν στη διασφάλιση μιας αυθεντικής εμπειρίας για τον επισκέπτη και ταυτόχρονα στη βιωσιμότητα των επιχειρήσεων.²

Όπως ορθά αναφέρουν οι Κοκκώσης και Τσάρτας (2011) για τον βιώσιμο σχεδιασμό, στόχος είναι η μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα μέσα από διαδικασίες συνεχούς ανατροφοδότησης, θέσπισης ορίων και ελέγχου στην υλοποίηση της τουριστικής ανάπτυξης, καθώς θεωρείται δεδομένο πως η κάθε περιοχή θα εκμεταλλευτεί στο μέγιστο τους πόρους που διαθέτει.

Οι Σβωρώνου και Συμβουλίδου (2009) αναφέρουν την έννοια της τουριστικής φέρουσας ικανότητας ως την πιο χρήσιμη μέθοδο για να επιτευχθεί μια αειφόρος τουριστική ανάπτυξη. Είναι η μέθοδος που μας δίνει εργαλεία για μια ολοκληρωμένη χάραξη στρατηγικής για ανάπτυξη μιας περιοχής αλλά και τρόπους καταγραφής των επιπτώσεών της. Η τουριστική φέρουσα ικανότητα μπορεί να διακριθεί σε φυσική, οικονομική, οικολογική, κοινωνική και ψυχολογική φέρουσα ικανότητα. Εφαρμόζεται σε τέσσερα στάδια τα οποία είναι:

1. Σχεδιασμός και εφαρμογή της στρατηγικής τουριστικής ανάπτυξης
2. Καταγραφή των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης
3. Λήψη μέτρων για αντιμετώπιση κινδύνων
4. Προσαρμογή της στρατηγικής ανάλογα με την αξιολόγηση

Ουσιαστικά αυτό που προτείνει αφορά στο γεγονός ότι κάθε περιοχή έχει τα δικά της χαρακτηριστικά και ανάγκες και μέσα από την καταγραφή τους μπορούμε να εφαρμόσουμε τις κατάλληλες πρακτικές οι

---

² <https://sustainabletourism.net>, ανάκτηση 24.4.2022.

οποίες θα αποφέρουν τα μέγιστα καλύτερα αποτελέσματα μειώνοντας τις αρνητικές επιπτώσεις. Αυτές οι αρνητικές επιπτώσεις αφορούν στην αλλοίωση του χαρακτήρα της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα από την εμπορευματοποίησή της.

Συμπερασματικά διαφαίνεται ότι η ανάπτυξη των Εναλλακτικών και Ειδικών Μορφών Τουρισμού είναι αναγκαία συνθήκη στην εποχή μας τόσο για την πρόοδο του τουρισμού γενικότερα αλλά και για την σωστή διαχείριση των πολιτιστικών πόρων, του τουριστικού σχεδιασμού και των επιπτώσεων του. Η αξιοποίησή τους δίνει πολλές ευκαιρίες αλλά και προκλήσεις στις τοπικές κοινωνίες τις οποίες πρέπει να διαχειριστούν ώστε να συνεχίσουν να έχουν ροή τουριστικού ρεύματος. Επιπλέον, οφείλει κανείς να έχει υπόψιν του πως το πρότυπο της βιώσιμης ανάπτυξης δεν αφορά μόνο νέους προορισμούς αλλά και τους ήδη αναπτυγμένους και την συνεχή προσπάθεια για βελτίωση και αναβάθμιση της ποιότητας της εμπειρίας που προσφέρουν σε ένα επισκέπτη.

Η πανδημία του Covid-19 έχει επιφέρει απότομες δραματικές αλλαγές και αναθεωρήσεις ως προς τον τρόπο διαχείρισης του τουριστικού τομέα. Μετά το μεγάλο πλήγμα που δέχτηκε ο τομέας, η συζήτηση εστίασε στην αλλαγή του παραδείγματος μέσα από μια μετατόπιση από τον μαζικό τουρισμό σε ένα πιο επιλεκτικό τουρισμό. Σε αυτό το πλαίσιο πρωτεύοντα ρόλο κατέχει η έννοια της δημιουργίας εμπειριών σε ένα επισκέπτη πάντα μέσα σε ένα υγειονομικό πλαίσιο, ενώ ταυτόχρονα έμφαση θα γίνεται στη βιωσιμότητα.

Οι Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού κατηγοριοποιούνται ανάλογα με το βασικό κίνητρο που χαρακτηρίζει το είδος τουρισμού που αναδεικνύει κάθε προορισμός. Επιγραμματικά κάποια από αυτά τα είδη είναι τα εξής: Πολιτιστικός τουρισμός, Κοινωνικός τουρισμός, Περιηγητικός τουρισμός, Θρησκευτικός τουρισμός, Αγροτουρισμός, Οικοτουρισμός, Θαλάσσιος τουρισμός, Αθλητικός τουρισμός, Τουρισμός υγείας, Ιαματικός τουρισμός, Εκπαιδευτικός τουρισμός, Συνεδριακός τουρισμός, Εκθεσιακός τουρισμός και Επαγγελματικός τουρισμός. Η παρούσα εργασία θα επικεντρωθεί στον Πολιτιστικό τουρισμό, τον Θρησκευτικό τουρισμό και τον Κινηματογραφικό τουρισμό που αφορά την περίπτωση που μελετάται.

2.1. Πολιτιστικός τουρισμός

Ο τουρισμός είναι ένα δυναμικό μέσο για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη μιας περιοχής γεγονός που τον καθιστά έναν από τους πιο ελκυστικούς τομείς επενδύσεων τα τελευταία χρόνια. Σε αυτό το πλαίσιο ιδιαίτερη ανάπτυξη παρουσιάζει ο πολιτιστικός τουρισμός, ο οποίος ορίζεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού ως το ταξίδι το οποίο γίνεται με βασικό κίνητρο το πολιτιστικό. Σε

αυτό το ταξίδι συνδυάζονται εκπαιδευτικές δραστηριότητες όπως είναι οι επισκέψεις σε αρχαιολογικά μνημεία, θεατρικές παραστάσεις, μελέτη φυσικού περιβάλλοντος, λαϊκού πολιτισμού και τέχνης" (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2011, σ.195). Εκτενέστερα σύμφωνα με το άρθρο 10 του Υπουργείου Τουρισμού της Ελλάδας ο πολιτιστικός τουρισμός ορίζεται ως η τουριστική ενέργεια κατά την οποία ο ταξιδιώτης επισκέπτεται ένα προορισμό με σκοπό να επισκεφθεί τα αξιοθέατα του, να γνωρίσει και να βιώσει πολιτιστικές εμπειρίες που συνδέονται με τον τρόπο ζωής και τις παραδόσεις του κάθε τουριστικού προορισμού. Τον πολιτιστικό τουρισμό αποτελούν όλα τα υλικά και άυλα χαρακτηριστικά που συνθέτουν ένα προορισμό και την κοινωνία του, προσδίδοντας του μια τοπική ταυτότητα. Τέτοια πολιτιστικά χαρακτηριστικά είναι ιστορικά και θρησκευτικά κτίρια, αρχιτεκτονική, τέχνες, μουσική, θέατρο, γαστρονομία, μουσεία, εκδηλώσεις, φεστιβάλ, φυσικό περιβάλλον, ήθη, έθιμα και παραδόσεις. Σύμφωνα με το άρθρο 10 στον πολιτιστικό τουρισμό περιλαμβάνονται:

- πολιτιστική κληρονομιά (υλική, άυλη, μνήμες)
- πολιτιστική θεματική διαδρομή
- πολιτιστικές εκδηλώσεις – φεστιβάλ – λαογραφία
- πολιτιστικός αστικός τουρισμός
- γαμήλιος τουρισμός
- κινηματογραφικός τουρισμός

Ανέκαθεν η πολιτιστική κληρονομιά αποτελούσε πόλο έλξης ξένων επισκεπτών σε ένα μέρος ή χώρα. Αρχαιολογικοί χώροι, μουσεία, μνημεία, ήθη και έθιμα, πολιτιστικές διαδρομές, γκαλερί, φεστιβάλ, αρχιτεκτονική, φυσικό περιβάλλον και οποιαδήποτε δραστηριότητα συμβάλει στην προβολή και αναβίωση της τοπικής κουλτούρας, εντάσσονται στον πολιτιστικό τουρισμό. Ο σύγχρονος πολιτιστικός επισκέπτης αναζητά πλέον "μια ολόπλευρη πολιτιστική εμπειρία" η οποία να μπορεί να συνδυάζει τη σύγχρονη καλλιτεχνική κουλτούρα με την παραδοσιακή πολιτιστική κληρονομιά και τη φυσική απόλαυση (Λιναρδάτου, 2008). Η αύξηση που παρουσιάζει ο πολιτιστικός τουρισμός στην παγκόσμια αγορά, έχει κινητοποιήσει πολλές περιοχές και πόλεις οι οποίες επενδύουν σε αυτόν, στοχεύοντας στο να αποκομίσουν τα οικονομικά και κοινωνικά οφέλη τα οποία ενδεχομένως να προκύψουν στη πορεία. Ο πολιτισμός εκτός από την τοπική ανάπτυξη " ενισχύει επιπλέον και την αίσθηση του ανήκει και της συνοχής μεταξύ των πολιτών, βελτιώνει την ποιότητα ζωής και την ελκυστικότητα των πόλεων για τους πολίτες, τους επισκέπτες, τους επιχειρηματίες και τους επενδυτές και προωθεί την ειρήνη, τον διαπολιτισμικό διάλογο και την κοινωνικοοικονομική εξέλιξη εντός και πέρα από τα εθνικά σύνορα" (Creative Cities Monitor, 2017). Ως εκ τούτου, τα οφέλη από τον πολιτιστικό τουρισμό στις τοπικές κοινωνίες μπορούν να είναι τεράστια.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού αναφέρει πως πολιτιστικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το 37% των διεθνών ταξιδιών και καταγράφεται 15% τον χρόνο αύξηση του (Λιναρδάτου, 2008). Η Ιταλία για παράδειγμα που είναι μια χώρα με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά παρουσιάζει από το 1990 μέχρι το 2013 132% αύξηση στην τουριστική επισκεψιμότητα των πόλεων της που έχουν να αναδείξουν μνημεία και τέχνη και αντίστοιχα 78% αύξηση στον γενικό τουρισμό της χώρας.³ Είναι μεγάλο το μερίδιο αγοράς που απορροφά ο πολιτιστικός τουρισμός, με αποτέλεσμα ολοένα και περισσότερες πόλεις και χώρες να επιλέγουν στρατηγικές πολιτιστικής πολιτικής και ανάπτυξης για την ανάδειξη της περιοχής τους με απώτερο στόχο την προσέλκυση επισκεπτών, δίνοντας με αυτό τον τρόπο έμφαση σε αυτό που ονομάζεται πολιτιστικός τουρισμός.

Ο πολιτιστικός τουρισμός εντάσσεται στις Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού και έχει ως βασικό ζητούμενο του τη βιωσιμότητα και την αειφορία. Έτσι από το δίπολο πολιτισμός – τουρισμός δημιουργούνται κοινοί στόχοι αλλά και αντικρουόμενα συμφέροντα ταυτόχρονα. Από τη μία, υπάρχει η προσπάθεια προσέλκυσης επισκεπτών, μέσα από την ανάδειξη του πολιτισμού ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι της βιωσιμότητας μιας περιοχής, ενώ παράλληλα προκύπτει η ανάγκη να εφαρμοστούν κάποια μέτρα και πολιτικές οι οποίες θα θέσουν φραγμούς στον ανεξέλεγκτο μαζικό τουρισμό και στις αρνητικές συνέπειές του.

2.2. Θρησκευτικός/ Προσκυνηματικός τουρισμός

Η θρησκεία συνδέεται άμεσα με την ανθρώπινη ύπαρξη και συμβάλλει καταλυτικά στη διαμόρφωση του ανθρώπινου πολιτισμού. Ανά τους αιώνες και σε όλους τους λαούς συναντάμε κάποια μορφή θρησκείας ή λατρείας αφού η ανάγκη του ανθρώπου να επικοινωνήσει με το ιερό/θείο είναι σημαντική. Ένας τρόπος που ο άνθρωπος προσεγγίζει το θείο είναι το προσκύνημα, δηλαδή τη μετάβαση του πιστού στο χώρο που θεωρείται ιερός για την θρησκεία του. Από την αρχαιότητα και μέσα στα χρόνια το προσκύνημα αποτελούσε λόγο μετακίνησης των ανθρώπων ως ένα πνευματικό ταξίδι με αποτέλεσμα να έχουμε τα πρώτα δείγματα "τουριστικού ρεύματος". Για παράδειγμα οι αρχαίοι Έλληνες μετέβαιναν στους Δελφούς για να πάρουν χρησμό από το Μαντείο του Απόλλωνα, οι Περουβιανοί μετέβαιναν στο Κούζκο για λατρευτικούς σκοπούς, πολλοί πιστοί τον Μεσαίωνα μετέβαιναν στον Άγιο Ιάκωβο της Κομποστέλα, οι μουσουλμάνοι αντίστοιχα στη Μέκκα και οι Χριστιανοί στους Αγίους Τόπους (Μοίρα, 2003, 88-100).

---

³ UNWTO, 2018, <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284418978>, ανάκτηση 30.4.2022.

Μέσα στου αιώνες η έννοια του προσκυνητή εξελίσσεται από τις συνθήκες και το αποτέλεσμα του ταξιδιού σε Θρησκευτικό Τουρισμό. Η Μοίρα (2003) μέσα από τη μελέτη της, αναλύοντας τις έννοιες του προσκυνητή και του θρησκευτικού τουρίστα, εξηγεί πως το προσκύνημα στα παλαιότερα χρόνια ήταν ένα πνευματικό ταξίδι του πιστού προς τον ιερό προορισμό του με πολλές κακουχίες και δυσκολίες. Σήμερα, αντίθετα, ο ταξιδιώτης – προσκυνητής έχει μετατραπεί σε τουρίστα καθώς το ταξίδι του χαρακτηρίζεται από ανέσεις, διαμονή σε πολυτελές ξενοδοχεία, κοσμοπολίτικες δραστηριότητες, φωτογραφίες, εμπορευματοποίηση των ιερών αντικειμένων και άλλα που αφαιρούν την πνευματικότητα από το προσκύνημα. Ενδιαφέρουσα είναι η προσέγγιση του Robichaud (1999) ο οποίος υποστηρίζει πως "ο θρησκευτικός τουρίστας βρίσκεται ανάμεσα στον τουρίστα και τον προσκυνητή", ενώ ο Vukonic (1996) αναφέρει πως "ο θρησκευτικός τουρίστας όταν εκπληρώσει τις θρησκευτικές του ανάγκες, θα συμπεριφερθεί στη συνέχεια σαν τουρίστας" (Μοίρα, 2003, 89-100).

Η Iliev (2020) στο άρθρο της προσεγγίζει την έννοια του «πνευματικού τουρισμού» ως συνώνυμη έννοια με τον θρησκευτικό τουρισμό, σημειώνοντας τον ενναλακτικό του χαρακτήρα αφού εμπεριέχει στοιχεία όπως η ατομικότητα και η προσωπική ανάγκη για πνευματική αναζήτηση. Επίσης εστιάζει στην κοινωνικό – πολιτισμική σημασία του θρησκευτικού τουρισμού, στην ποικιλία των επισκεπτών με το ενδιαφέρον τους να επικεντρώνεται εκτός από την πίστη, επιπρόσθετα σε πολιτιστικές, καλλιτεχνικές και ιστορικές αξίες.

Βάση του άρθρου 11 του Υπουργείου Τουρισμού της Ελλάδας (2018, σ.1) τον Θρησκευτικό Τουρισμό αποτελούν "οι τουριστικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τη διενέργεια ταξιδιού μεμονωμένων ατόμων ή οργανωμένων ομάδων σε τόπους, χώρους και μνημεία θρησκευτικής σημασίας για λόγους θρησκευτικού, πολιτιστικού, εκπαιδευτικού και ενημερωτικού ενδιαφέροντος" ενώ η Προσκυνηματική περιήγηση εννοείται με "όλο το παραπάνω σύνολο των δραστηριοτήτων όταν διενεργείται με κεντρικό κίνητρο το προσκύνημα, ή την συμμετοχή σε θρησκευτικές τελετές και εκδηλώσεις, ή την εκπλήρωση τάματος". Κατά συνέπεια το τουριστικό ρεύμα που δημιουργείται από τη θρησκεία ως στοιχείο πολιτισμού κατατάσσεται πλέον στον πολιτιστικό τουρισμό και το φαινόμενο "θρησκευτικός τουρισμός" απασχολεί ιδιαίτερα διεθνείς φορείς όπως η UNESCO καθώς και τις εθνικές τουριστικές πολιτικές και πρακτικές. Σύμφωνα με τον UNWTO κάθε χρόνο περίπου 300 με 330 εκατομμύρια τουρίστες επισκέπτονται σημαντικά μνημεία και περιοχές της θρησκείας τους, καταγράφονται 600 εκατομμύρια εθνικά και παγκόσμια ταξίδια θρησκευτικού ενδιαφέροντος από τα οποία 40% αφορούν την Ευρώπη και το υπόλοιπο ποσοστό την Ασία (Iliev. D., 2020). Τα στατιστικά λοιπόν δείχνουν την δυναμική του θρησκευτικού στοιχείου και πως αυτό μεταφράζεται μέσα από τον τουρισμό σε εμπορευματοποίηση του. Το οικονομικό όφελος από τον θρησκευτικό τουρισμό στους αντίστοιχους ιερούς τόπους από τη μια

συμβάλει στην οικονομική ενίσχυση της περιοχής και ταυτόχρονα οδηγεί σε μια έντονη εμπορευματοποίηση του θρησκευτικού στοιχείου (Μοίρα, 2003).

Όπως αναφέρει η Μοίρα (2003) το Βατικανό επισκέπτονται ετησίως 7 εκατομμύρια ταξιδιώτες. Το 2000, οι επισκέπτες ανήλθαν στα 20 εκατομμύρια και αναλογιζόμενος κανείς την άποψη του Robichaud (1999) που παραθέτει στην μελέτη του πως "το σύγχρονο προσκύνημα στο Βατικανό έχει υποβαθμιστεί αφού εστιάζει στο να δούμε τον Πάπα και σε μια ομαδική επίσκεψη σε πολλές και διαφορετικές εκκλησίες" γίνεται αντιληπτή η τουριστική δυναμική του θρησκευτικού τουρισμού αλλά ταυτόχρονα και οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν σε αυτόν (Μοίρα, 2003, σ. 91).

Ένα άλλο παράδειγμα είναι τα Μετέωρα τα οποία σήμερα θεωρούνται ως ένας από τους δημοφιλέστερους τουριστικούς προορισμούς στην Ελλάδα. Οι μονές των Μετεώρων εκτός από τον θρησκευτικό και προσκυνηματικό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν για τον χριστιανικό κόσμο, είναι σημαντικά ως μνημεία βυζαντινής τέχνης και αρχιτεκτονικής. Η τουριστική ανάπτυξη των Μετεώρων μέσα από την κρατική πολιτική, που εστιάζει στην προώθηση της πολιτισμικής αξίας των ναών έχει επισωρεύσει σημαντική επιβάρυνση τόσο στα μοναστήρια του χώρου όσο και στην τοπική κοινωνία. Στα θετικά συγκαταλέγεται η οικονομική ανάπτυξη της περιοχής η οποία ταυτόχρονα δημιουργεί αρνητικές επιπτώσεις όπως η δημογραφική, κοινωνική και πολιτισμική αλλοίωση της ευρύτερης περιοχής. Η σχέση της τοπικής κοινωνίας με τους μοναστικούς χώρους από αποκλειστικά θρησκευτική μετατράπηκε σε οικονομική. Συχνές είναι οι περιπτώσεις όπου πολλοί μοναχοί/ μοναχές εγκαταλείπουν τις συγκεκριμένες μονές για πιο ήσυχές μονές αφού ο τουρισμός καθορίζει πλέον τη μοναστική ζωή (Πούλιος και Τουλούπα, 2015, σ. 6).

Η θρησκεία και τα ανθρώπινα δημιουργήματα που διευκολύνουν τη λατρευτική διαδικασία εν είδη μνημείων αποτελούν σημαντικά στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς του κάθε λαού. Στο πλαίσιο ενός καλά οργανωμένου πλάνου ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού μπορούν να αποτελέσουν πόλο έλξης ενός μεγάλου ποσοστού επισκεπτών ως μέρος της τουριστικής βιομηχανίας μιας χώρας. Το μνημείο που ερευνάται στην παρούσα εργασία αποτελεί ενδεικτικό παραδείγματα θρησκευτικού μνημείου το οποίο προσελκύει επισκέπτες από όλο τον κόσμο.

2.3. Κινηματογραφικός τουρισμός

Στην παρούσα εργασία μελετώντας την πολιτισμική αξία των μνημείων του Angkor και την ανάδειξη τους μέσα από την ταινία Lara Croft: Tomb Raider εστιάζουμε στον κινηματογραφικό τουρισμό. Ο κινηματογραφικός τουρισμός είναι η μορφή τουρισμού που αναπτύχθηκε μέσα από την κινηματογραφική

ή τηλεοπτική προβολή μιας τοποθεσίας ή ενός αξιοθέατου και την παρακίνηση του θεατή να επισκεφθεί και να γνωρίσει από κοντά την τοποθεσία και την ιστορία του (Singh and Best, 2004).

Οι Gjorgievski και Trkova (2012) ορίζουν τον κινηματογραφικό τουρισμό με βάση δύο άξονες:

α. τον τουρισμό που παρατηρείται μετά την επιτυχία μιας ταινίας στην τοποθεσία ή το μνημείο που έγιναν τα γυρίσματα και

β. την προβολή ενός τόπου ως μια μεταμοντέρνα εμπειρία η οποία μεταφράζεται και καταναλώνεται από το κοινό ως μια εξατομικευμένη και μοναδική εμπειρία μέσω του τουρισμού. Δηλαδή ο θεατής επηρεασμένος από μια ταινία θεωρεί ότι με την επίσκεψη του στην τοποθεσία που διαδραματίστηκε η πλοκή που παρακολούθησε μπορεί να βιώσει αντίστοιχα συναισθήματα με αυτά που του προκάλεσε η ταινία.

Για τους Tuclea and Nistoreanu (2011) ο κινηματογραφικός τουρισμός είναι ένα φαινόμενο των τελευταίων δεκαετιών το οποίο προσφέρει σημαντικά οικονομικά οφέλη και αναγέννηση σε τοπικές περιοχές/κοινωνίες. Αναλύοντας τις θετικές επιπτώσεις της προβολής μιας τοποθεσίας αναφέρονται σε σταθερά οικονομικά έσοδα από την τουριστική ανάπτυξη και ολόχρονη τουριστική επισκεψιμότητα, λύνοντας με αυτό τον τρόπο τα προβλήματα εποχικότητας. Επίσης παρατηρείται αύξηση της πολιτιστικής αξίας της περιοχής που προβάλλεται στην ταινία, βελτίωση της εικόνας του προορισμού και αύξηση της συμμετοχής της πόλης υποδοχής στην ανάπτυξη της. Παράλληλα εντοπίζονται και αρνητικές συνέπειες όπως έντονη μαζικότητα, περιβαλλοντική επιβάρυνση, αύξηση τιμών και εκμετάλλευση της τοπικής κοινωνίας.

Αρκετά είναι τα παραδείγματα ταινιών που αύξησαν την επισκεψιμότητα στις περιοχές που διαδραματίστηκαν. Οι ταινίες του *Harry Potter* αύξησαν 50% την επισκεψιμότητα σε διάφορες περιοχές της Αγγλίας που έγιναν γυρίσματα. Αύξηση των επισκεπτών 200% παρατηρήθηκε το 2000 στο Εθνικό πάρκο του Σίδνεϋ μετά την προβολή του *Mission Impossible 2*. Επίσης 300% αύξηση επισκεψιμότητας καταγράφηκε στο μνημείο Wallace στην Σκωτία ένα χρόνο μετά την προβολή της ταινίας *Braveheart*. Η Ελλάδα είχε 50% άνοδο στην τουριστική επισκεψιμότητα της Κεφαλονιάς μετά την προβολή της ταινίας 'Το μαντολίνο του λοχαγού Κορέλη'. Τέλος η ταινία *The Beach* που γυρίστηκε στη Ταϊλάνδη αύξησε 22% τη νεανική επισκεψιμότητα της χώρας το 2000 (Tuclea and Nistoreanu, 2011).

Όπως καταγράφεται μέσα από τα στατιστικά στοιχεία η δυναμική της κινηματογραφικής προβολής ενός τόπου ή κάποιου μνημείου είναι μεγάλη για την αύξηση της τουριστικής επισκεψιμότητας και της οικονομικής ανάπτυξης γενικότερα. Έρευνα του Tourism Competitive Intelligence του 2012 κατέδειξε πως 40 εκατομμύρια τουρίστες επέλεξαν τον προορισμό των διακοπών τους επηρεασμένοι από κάποια

κινηματογραφική ταινία και όταν στην Κροατία γυριζόταν η σειρά Games of Thrones δαπανήθηκαν τουλάχιστον 7.243.857 ευρώ σε τοπικά προϊόντα και υπηρεσίες (Γουργουλιάνη, 2016).

Τα κίνητρα που καθιστούν τον κινηματογραφικό τουρισμό δημοφιλή ως επιλογή ενός προορισμού και επηρεάζουν τον θεατή να επενδύσει σε αυτό το είδος είναι κατά την Macionis τρία στοιχεία:

1. Τόπος (τοποθεσία, τοπίο, σκηνικό, χαρακτηριστικά προορισμού)
2. Εκτέλεση (πλοκή, θέμα)
3. Προσωπικότητα (διανομή ρόλων, διασημότητα ηθοποιών, φήμη, χαρακτήρες).

Κάθε ένα στοιχείο ξεχωριστά ή και αλληλοεπιδρώντας μεταξύ τους έχουν την ιδιότητα να επηρεάζουν την συμπεριφορά του θεατή – κινηματογραφικού τουρίστα δεδομένο που τα καθιστά στοιχεία προς μελέτη από τους αρμόδιους φορείς για την καλύτερη διαχείριση τους (Macionis, 2004). Ένα παράδειγμα προορισμού που αξιοποίησε στο έπακρον την προβολή των τοποθεσιών του μέσα από την ταινία Lord of the Rings είναι η Νέα Ζηλανδία.

Μια πιο αναλυτική προσέγγιση για το παράδειγμα της Νέας Ζηλανδίας παρουσιάζει η Γουργουλιάνη (2016) σε άρθρο της στο οποίο αναφέρει πως 72% των επισκεπτών της χώρας γνώριζαν τις ταινίες Lord of the Rings. Το 6% των επισκεπτών θεωρεί σημαντικό λόγο για την επίσκεψη τους τις ταινίες και από το 2004 και μετά 47.000 τουρίστες επισκέπτονται τις περιοχές στις οποίες πραγματοποιήθηκαν γυρίσματα. Επίσης το περιοδικό Forbes (2012) αναφέρει σε άρθρο του μια αύξηση του 50% στην επισκεψιμότητα στη Νέα Ζηλανδία μετά την προβολή της πρώτης ταινίας από την τριλογία το 2001 του *Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring*. Το 80% από το κοινό που επισκέφθηκαν τη χώρα αναγνωρίζει πως στη Νέα Ζηλανδία έγιναν τα γυρίσματα των συγκεκριμένων ταινιών. Τα πιο πάνω στατιστικά αποδεικνύουν τις θετικές συνέπειες της προβολής της Νέας Ζηλανδίας μέσα από τις ταινίες αλλά και την οργανωμένη πολιτική που υιοθέτησαν οι αρμόδιοι φορείς της χώρας. Συγκεκριμένα μετά την νίκη της τρίτης ταινίας στα Όσκαρ η χώρα εγκαινιάζει καμπάνια με σύνθημα "Best Supporting Country". Μέσα από αυτή τη δράση εξασφαλίστηκε όπως και η νέα ταινία, *Hobbit*, του σκηνοθέτη Peter Jackson θα γυριστεί στα εδάφη της. Επιπλέον υπήρξε συμφωνία όπως στο dvd της ταινίας περιλαμβάνεται βίντεο το οποίο θα προωθεί τη Νέα Ζηλανδία ως τουριστικό προορισμό. Ταυτόχρονα θα προβάλλεται η χώρα ως ένα ιδανικό τόπο για κινηματογραφικά γυρίσματα. Επιπλέον οργανώνονται ξεναγήσεις στις τοποθεσίες των γυρισμάτων και προγραμματίστηκε στο μέλλον η δημιουργία ενός μουσείου αφιερωμένο στις ταινίες (Γουργουλιάνη Σ., 2016).

Με βάση τα πιο πάνω διαφαίνεται ότι ο κινηματογραφικός τουρισμός έχει άπειρα οφέλη για την επισκεψιμότητα ενός μνημείου ή ακόμα και μίας χώρας. Παρόμοια οφέλη ενδέχεται να έχουν προκύψει και για την Καμπότζη μετά την προβολή της ταινίας *Tomb Raider: Lara Croft* 2001. Στη περίπτωση της

προαναφερόμενης ταινίας, η οποία αποτελεί την μελέτη περίπτωσης της παρούσας εργασίας θα διερευνηθούν ενδεχόμενες αντίστοιχες θετικές επιδράσεις για τον τουρισμό στην Καμπότζη και ειδικότερα για το μνημείο του Angkor. Συγκεκριμένα θα διερευνηθεί ο τρόπος με τον οποίο οι αρμόδιοι φορείς διαχειρίστηκαν και προέβαλαν την αξία του μνημείου μέσα από τη συγκυρία της προβολής της συγκεκριμένης αυτής διεθνούς κινηματογραφικής παραγωγής.

Κεφάλαιο Β

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ ANΓΚΟΡ ΣΤΗ ΚΑΜΠΟΤΖΗ

1. Ιστορία του Angkor

Η περιοχή Angkor της Καμπότζης φιλοξενεί το μνημειακό συγκρότημα ναών Angkor Wat, το οποίο συνδέεται με την περίοδο αυτοκρατορίας των Χμερ. Η ακμή της αυτοκρατορίας των Χμερ αντικατοπτρίζεται καλλιτεχνικά και πολιτιστικά μέσα από τους ναούς στο Angkor. Έτσι η εποχή που κατασκευάστηκε το συγκρότημα Angkor αποτελεί το «χρυσό» σημείο στην ιστορία της Καμπότζης. Εκτείνεται σε 200 τετραγωνικά χιλιόμετρα περίπου και κατασκευάστηκε κατά την περίοδο 1113 και 1150 μ.Χ. από τον βασιλιά Suryavarman II, έναν από τους σημαντικότερους ηγέτες της αυτοκρατορίας των Χμερ.

Σύμφωνα με την παράδοση του πολιτισμού των Χμερ, ο βασιλιάς κατείχε θεϊκό ρόλο και μέσα σε αυτή την συνθήκη ο ναός αποτελούσε σύμβολο της σχέσης βασιλιά και θεότητας. Ο βασιλιάς και ο κάθε διάδοχος του έπρεπε να κατασκευάσουν έναν κρατικό ναό, αφιερώνοντας τον σε θρησκεία της επιλογής τους, και σε κάθε διαδοχή ο ναός θα έπρεπε να είναι μεγαλύτερος από του προκατόχου του (ANGKOR, Khmer empire, 2021), συμβολίζοντας με αυτό τον τρόπο τη μεγαλοπρέπεια του κάθε βασιλιά.

Ο Suryavarman II, πιστός βουδιστής, σύνδεσε την πορεία του και τα επιτεύγματά του με την αρχή της αυτοκρατορίας των Χμερ και ο Jayavarman VII με το αποκορύφωμά της. Κατά τη βασιλεία του ιδρύθηκαν το Angkor Thom και το Bayon. Ο θάνατος του το 1212 μ.Χ. άρχισε να σηματοδοτεί τη μείωση και την φθορά του πολιτισμού των Χμερ. Η αποδυνάμωση της αυτοκρατορίας των Χμερ καταγράφεται κατά την διάρκεια που η βασιλική οικογένεια υιοθετεί τον βουδισμό Theravada, ο οποίος έρχεται από την Σρι Λάνκα, και βάση αυτής της θρησκείας ο βασιλιάς παύει να θεωρείται βασιλιάς – θεός. Κατά την περίοδο της Theravada μειώνεται η παραγωγικότητα, δεν υπάρχει επαρκής συντήρηση του αρδευτικού

συστήματος και σε συνδυασμό με τις συχνές πλημμύρες οδηγούν σε παρακμή της αυτοκρατορίας. Το τέλος της αυτοκρατορίας Angkor καταγράφεται με την επίθεση από τον Ταϊλανδικό στρατό το 1431μ.Χ..

2. Αρχιτεκτονική περιγραφή των ναών

Το Angkor αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους της Νοτιοανατολικής Ασίας. Εκτείνεται σε 400 τετραγωνικά χιλιόμετρα περίπου, βόρεια της επαρχίας Siem Reap της Καμπότζης και περιέχει τα αρχαιολογικά κατάλοιπα των ναών και γενικότερα των αρχιτεκτονικών επιτευγμάτων της αυτοκρατορίας των Χμερ, από τον 9^ο μέχρι τον 15^ο αιώνα. Αποτελείται από πολλούς ναούς, υδραυλικές κατασκευές, διαδρομές επικοινωνίας, δεξαμενές νερού και αστικά σχέδια. Στο σύμπλεγμα του Angkor περιλαμβάνονται οι ναοί και πολύ σημαντικά μνημεία όπως το Angkor Wat, το Angkor Thom με το Bayon, το Preah Khan και το Ta Prohm (UNESCO, 2021).

2.1. Angkor Wat

Ο ναός του Angkor Wat χτίστηκε από τον Suryavarman II, στις αρχές του 12^{ου} αιώνα και ήταν αφιερωμένος στον θεό Βισνού. Αποτελούσε την πρωτεύουσα του Angkor και μέχρι σήμερα είναι ένα από τα μεγαλύτερα και σημαντικότερα μνημεία της Καμπότζης. Θεωρείται εθνικό σύμβολο αφού εμφανίζεται στην εθνική σημαία και σημαντικός ναός προσκυνήματος για τους Βουδιστές.

Αρχιτεκτονικά συνδυάζει δυο βασικά σχέδια της κουλτούρας των Χμερ, 'το ναό – βουνό και τον γεμάτο ναό'. Σχεδιαστικά αντιπροσωπεύει το όρος Meru, που είναι το σπίτι των ντεβών στη μυθολογία των Ινδουιστών. Κάτι ιδιαίτερο που παρουσιάζει ο συγκεκριμένος ναός είναι ο προσανατολισμός του προς τη Δύση, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους ναούς του Angkor που προσανατολίζονται στην Ανατολή. Χαρακτηρίζεται από αρχιτεκτονική αρμονία και την ανάγλυφη διακόσμηση του (ANGKOR, Angkor wat, 2021).

2.2. Angkor Thom

Η πόλη Angkor Thom αποτελούσε την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας των Χμερ από τα τέλη του 12^{ου} αιώνα που κυβερνούσε ο Jayavarman VII. Είναι η μεγαλύτερη πόλη στο σύμπλεγμα του Angkor αφού εκτείνεται σε 900 εκτάρια. Το όνομα της σημαίνει "Σπουδαία Πόλη". Στη πόλη εισέρχεται από πέντε μνημειώδης πύλες αφού περιβάλλεται από τείχος και τάφρο. Οι πύλες του Angkor Thom κοσμούνται από μια τετραπρόσωπη δομή στην κορυφή τους και ένα ουράνιο τρικέφαλο ελέφαντα. Στα αετώματα σε κάθε πλευρά των πυλών είναι η εικόνα ενός Lokeshvara και σε κάθε πλευρά των διαδρόμων υπάρχουν δύο

σειρές πέτρινων θεών και δαιμόνων που κρατούν ένα φίδι. Μέσα στο Angkor Thom βρίσκονται οι ναοί Bayon και το Βαφουον καθώς και το Βασιλικό παλάτι (ANGKOR, Angkor Thom, 2022).

2.3. Bayon

Βουδιστικός ναός του συγκροτήματος Angkor, χτισμένος προς το τέλος του 12^{ου} αιώνα, από τον βασιλιά Jayavarman VII. Το στυλ του χαρακτηρίζεται ως "μπαρόκ Angkorian" σε σχέση με τους υπόλοιπους ναούς και περιέχει ανάγλυφα που απεικονίζουν στιγμές από την καθημερινότητα των Χμερ κατά την περίοδο της ακμής του πολιτισμού τους. Από τους 54 πύργους που υπολογίζεται πως υπήρχαν στον ναό οι 37 σώζονται όρθιοι μέχρι σήμερα (ANGKOR, Bayon, 2021).

2.4. Preah Khan

Θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα κτίρια που ανεγέρθηκαν κατά την αυτοκρατορία των Χμερ, από τον βασιλιά Jayavarman VII το 1191. Το Preah Khan βρίσκεται στη βόρεια πλευρά του συμπλέγματος του Angkor και αποτελεί εξαιρετικό παράδειγμα ενός μεγάλου συγκροτήματος γραμμικών ναών που βρίσκονται μέσα στη ζούγκλα. Εκτείνεται σε 138 στρέμματα, σε ορθογώνιο σχήμα και περιβάλλεται από τάφρο και οχυρούς τοίχους οι οποίοι κοσμούνται από πέτρινα αετοειδή θεϊκά όντα. Το συγκρότημα του Preah Khan περιλαμβάνει εισόδους, πύργους, αυλές, συνδετικούς διαδρόμους, ιερά και τελετουργικούς χώρους. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν το επιχρισμένο ιερό και το Hall of Dancers (World Monuments Fund, Preah Khan Temple, 2019).

Σύμφωνα με την UNESCO ο ναός του Preah Khan είναι σημαντικός για τρία πράγματα: πρώτον αποτελούσε Βουδιστικό ναό Μαχαγιάνα που σχετιζόταν με την έννοια της καθαρής γης, δεύτερον χρησίμευε ως σταθμός διαδρομής των αρχαίων αυτοκινητόδρομων του συμπλέγματος και τρίτον είναι βιομηχανικό κέντρο της περιοχής που σχετίζεται με δραστηριότητες εξόρυξης και παραγωγής σιδήρου (UNESCO, 2022).

2.5. Ta Prohm

Ο ναός ανεγέρθηκε στα τέλη του 12^{ου} αιώνα από τον βασιλιά Jayavarman VII. Διαθέτει ένα σύνολο ομόκεντρων στοών με γωνιακούς πύργους, με επιπλέον κτίρια και περιβόλους. Αρχικά ονομαζόταν Rajavihara, το βασιλικό μοναστήρι. Είναι ιδιαίτερα γνωστός για τις ρίζες δέντρων που εισβάλουν στον ναό δημιουργώντας ένα πολύ εντυπωσιακό θέαμα για τους επισκέπτες (ANGKOR, Ta Prohm, 2017).

3. Συμβολική και πολιτισμική αξία Angkor

Για την Νοτιοανατολική Ασία το κτιριακό σύμπλεγμα του Angkor έχει μεγάλη αξία αφού αποτελεί παράδειγμα αρχιτεκτονικής και καλλιτεχνικής σημασίας. Είναι σημείο αναφοράς πολιτιστικών, θρησκευτικών και συμβολικών αξιών. Η αρχιτεκτονική του και η διαδοχή των πρωτευουσών του, μαρτυρούν ένα υψηλό επίπεδο κοινωνικής τάξης και κατάταξης στην αυτοκρατορία των Χμερ. (UNESCO, 2021). Το σύστημα υδρολογικής μηχανικής που συναντάται στην αρχιτεκτονική του αντανακλά το μεγαλείο της πόλης και της αυτοκρατορίας που άκμασε κάποτε στην περιοχή και είναι άξιο θαυμασμού και μελέτης.

Ο Winter (2004) εστιάζει στην πολιτιστική αξία του Angkor και πώς αυτή μεταφράζεται μέσα από τον τουρισμό. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι η πολιτιστική κληρονομιά και ο τουρισμός είναι αλληλένδετες κοινωνικό-πολιτιστικές βιομηχανίες τεκμηριώνοντας το μέσα από δυο παραδείγματα. Αρχικά με τους ετήσιους εορτασμούς της Πρωτοχρονιάς των Χμερ που γίνονται στο Angkor τα τελευταία χρόνια και έχουν θρησκευτικό και τουριστικό χαρακτήρα αφού τις τέσσερις μέρες του Απρίλη που γιορτάζουν μαζεύονται από όλη τη χώρα στο μνημείο, αγγίζοντας το 1/3 του εκατομμυρίου σε αριθμούς επισκεψιμότητας. Κατά δεύτερον, οι παραστάσεις του χορού Apsara, συμπεριλαμβάνονται στα οργανωμένα τουριστικά πακέτα της χώρας και είναι εμπνευσμένες από τα διακοσμητικά σκαλίσματα στους τοίχους του Angkor και μέσα από αυτές αναβιώνουν την ανεξαρτησία της Καμπότζης το 1953. Άρα ο χορός Apsara ενώνει την αρχαία με την νεότερη ιστορία του Angkor και ταυτόχρονα αξιοποιείται η συμβολική αξία του μέσα από τον τουρισμό.

Κατά τους Mackay and Sullivan (2016) "...αυτό που στο παρελθόν ερμηνευόταν ως ερείπια ενός χαμένου πολιτισμού σήμερα μεταφράζεται ως ένα πολυεπίπεδο πολιτιστικό τοπίο παγκόσμιας πολιτιστικής σημασίας ως ο πυρήνας μιας ακμάζουσας κουλτούρας και θρησκείας" (σ. 3). Μέσα από αυτή την οπτική όπως παρουσιάζουν οι Mackay and Sullivan (2016) στο άρθρο τους ο φορέας APSARA, που είναι υπεύθυνος για την διαχείριση του μνημείου του Angkor μέσα από τα προγράμματα "Greater Angkor Project" και "Living with Heritage" που τρέχει αναγνωρίζει τις πολιτιστικές αξίες του συμπλέγματος του Angkor και αποδεικνύει ότι η αξία του δεν περιορίζεται μόνο στην αρχιτεκτονική του σπουδαιότητα αλλά καθορίζεται και από την θρησκευτική και κοινωνική του σύνθεση αφού σκοπός των προγραμμάτων είναι να προστατεύσουν το μνημείο ως αρχαιολογικό χώρο αλλά και την τοπική κοινωνία που ζει στο σύμπλεγμα.

Όπως αναφέρουν οι Chandler et al (2017), το Angkor έχει αντέξει ως ένα κορυφαίο περιφερειακό, πνευματικό και καλλιτεχνικό σύμβολο της ηπειρωτικής νοτιοανατολικής Ασίας. Το κτιριακό του

σύμπλεγμα υπήρξε διαχρονικό επίκεντρο της ιστορικής έρευνας τέχνης, με τους μελετητές να το θεωρούν αρχιτεκτονικό και καλλιτεχνικό αρχέτυπο μέσα από το οποίο προκύπτει ένα σύστημα πεποιθήσεων. Ναοί του Angkor φιλοξένησαν τελετουργικές παραστάσεις, συλλογικές και ατομικές, προς όφελος των θεών που κατοχυρώνονται στα τείχη τους (Stark et al, 2015, σ. 1440). Η θρησκευτική αξία του μνημείου είναι μεγάλη λόγω της πνευματικότητας που έχει για τους πιστούς της θρησκείας που αντιπροσωπεύει.

Έρευνες που έγιναν για την συλλογή στοιχείων γύρω από την εμπειρία των επισκεπτών στο μνημείο καταδεικνύουν την ισχυρή πολιτισμική και συμβολική αξία του Angkor. Στα πλαίσια του ερευνητικού μέρους της παρούσας εργασίας παρουσιάζονται αποτελέσματα από τις έρευνες για να δοθούν απαντήσεις σε σχέση με ερωτήματα που θέτονται γύρω από την συμβολική και πολιτισμική αξία των μνημείων. Έτσι σύμφωνα με τον Chheang (2011) οι αντιλήψεις των επισκεπτών μπορούν να καθορίσουν την αξία ενός προορισμού. Αντίστοιχα ο χώρος και το σύστημα αξιών μιας περιοχής είναι στοιχεία που μπορούν να καθορίσουν τις αντιλήψεις των επισκεπτών. Ένας τόπος χαρακτηρίζεται από νοήματα τα οποία του προσδίδουν οι επισκέπτες ενώ παράλληλα η εμπειρία των επισκεπτών από τον προορισμό δύναται να καθορίζεται από την εμπειρία του ταξιδιού συνολικά. Επίσης την τουριστική αξιολόγηση επηρεάζει η διαφορετικότητα της ταυτότητας του εκάστοτε επισκέπτη, αν αναλογιστεί κανείς ότι η ταυτότητα του κάθε ατόμου καθορίζει τις προσδοκίες και τα θέλω του.

Η έρευνα του Chheang (2011) γύρω από την εμπειρία που αποκόμισαν οι επισκέπτες κατά την επίσκεψη τους στο Angkor Park αποδεικνύει πως το μεγαλύτερο ποσοστό των ατόμων που επισκέπτονται την περιοχή ανήκουν στην κατηγορία του πολιτιστικού επισκέπτη, δηλαδή ενός ατόμου το οποίο αναζητά μια αυθεντική εμπειρία από την τοπική κουλτούρα και ιστορία και γενικά αναζητά νέες εμπειρίες. Η έρευνα καταδεικνύει ότι οι εμπειρίες τους εμπλουτίστηκαν από την απτή και την άυλη κληρονομιά του προορισμού και αναφέρθηκαν με θετικό τρόπο στους ντόπιους και τις τοπικές υπηρεσίες. Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα αναφέρει ότι στην εμπειρία των επισκεπτών έμφαση δινόταν στη φιλοξενία των ντόπιων, ακολούθως στην αυθεντικότητα, ως τρίτο θετικό στοιχείο ήταν οι αναφορές στον πολιτισμό και την τοπική παράδοση.

Βασικό κίνητρο για μια επίσκεψη στην Καμπότζη φάνηκε ότι είναι οι ναοί στο Angkor, όμως η εμπειρία τους εμπλουτίζεται και από την τοπικότητα της περιοχής όπου κρατείται ζωντανή η ιστορία και το παρελθόν δίνοντας έτσι στους επισκέπτες την ευκαιρία να νιώσουν την αυθεντικότητα της ιστορίας της περιοχής. Η έρευνα συμπερασματικά βοηθά στην κατανόηση των αναγκών των επισκεπτών και παράλληλα τονίζει τα δυνατά σημεία στα οποία πρέπει να εστιάσουν οι πολιτιστικές αρχές για μια βελτιωμένη προώθηση και ανάπτυξη της περιοχής. Ωστόσο μέσα από την έρευνα προκύπτουν και αναφορές σε αρνητικά σημεία, με τους ερωτούμενους επισκέπτες να αναφέρονται στην περιβαλλοντική

ρύπανση, τη φτώχεια των ντόπιων και την υποβαθμισμένη υγιεινή τους, καθώς και τις δυσκολίες με τη γλώσσα. Με καταγεγραμμένα τα πιο πάνω προβλήματα οι επισκέπτες βοηθούν τις αρμόδιες αρχές ώστε να επισημάνουν τις αδυναμίες των πολιτικών και πρακτικών που εφαρμόζονται και να στραφούν προς πολιτικές που θα επιφέρουν βελτιώσεις στον χώρο και ταυτόχρονα θα βελτιώσουν και την εμπειρία του επισκέπτη.

Μια επιπλέον έρευνα που εστιάζει στην ικανοποίηση των επισκεπτών από το Angkor είναι αυτή των Chen, Leask και Phou (2016) η οποία μελετά τρία είδη 'κατανάλωσης προορισμού' και πως αυτά επηρεάζουν την προσκόλληση και ικανοποίηση τους σε αυτόν. Τα είδη 'κατανάλωσης προορισμού' που ερευνούν είναι η συμβολική, η βιωματική και η λειτουργική κατανάλωση. Υποστηρίζουν πως κατανώντας τα δεδομένα της αφοσίωσης και επιλογής του προορισμού μπορεί να διαμορφωθεί ένα ισχυρό πλεονέκτημα στην ανταγωνιστική τουριστική αγορά και κατ' επέκταση να συμβάλλει στη βιωσιμότητα του προορισμού. Η έρευνα καταγράφει πως και οι τρεις τύποι 'κατανάλωσης προορισμού' επηρεάζουν θετικά τόσο την προσκόλληση στον προορισμό όσο και την ικανοποίηση των επισκεπτών. Τη μεγαλύτερη επιρροή έχει η 'συμβολική κατανάλωση' η οποία έχει να κάνει με το στοιχείο που δίνει αναγνωσιμότητα σε ένα προορισμό και με τον τρόπο ζωής των ντόπιων. Στην περίπτωση του Angkor η συμβολική κατανάλωση αφορά στους ναούς του και τη μοναδική τους συμβολική αξία. Επίσης συμπεραίνουν πως η ικανοποίηση των επισκεπτών είναι το στοιχείο που επηρεάζει την πίστη στον προορισμό γεγονός που υποδεικνύει που θα μπορούσαν να εστιάσουν οι πολιτικές ανάπτυξης που ενδεχομένως να σχεδιάσουν και να εφαρμόσουν οι αρμόδιες αρχές σε ένα μελλοντικό στάδιο.

Το συμπέρασμα από τις πιο πάνω έρευνες συνοψίζεται στην τεράστια σημασία που προσδίδει η ταυτότητα ενός μνημείου στην συμβολική και πολιτιστική του αξία. Επίσης ο πολιτιστικός τουρίστας αναζητά την αυθεντική εμπειρία από τον προορισμό που επισκέπτεται άρα καμία αναπτυξιακή πολιτική που εφαρμόζεται στα μνημεία δεν πρέπει να αλλοιώνει την ταυτότητα της.

Κεφάλαιο Γ

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΑΞΙΑΣ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

1. UNESCO – Κριτήρια ένταξης στον κατάλογο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς

1.1. ICOMOS

Το ICOMOS ή αλλιώς Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Ιστοτόπων είναι μη κυβερνητικός παγκόσμιος οργανισμός που προωθεί και εφαρμόζει θεωρίες και τεχνικές που στοχεύουν στην διατήρηση της αρχαιολογικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς υποστηρίζοντας την UNESCO στην εφαρμογή της Σύμβασης Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Ορίστηκε στην Σύμβαση του 1972 ως ένα από τα τρία συμβουλευτικά όργανα και αποτελείται από ένα μεγάλο δίκτυο επαγγελματιών όπως διεθνείς επιστήμονες, εθνικές επιτροπές και μεμονωμένα μέλη με τις απαιτούμενες εμπειρίες. Στόχος της Σύμβασης είναι να ορίζει, προστατεύει, διατηρεί και μεταδίδει την πολιτιστική και φυσική κληρονομιά σε όλο τον κόσμο.

Συγκεκριμένα αξιολογεί τα πολιτιστικά κριτήρια που πρέπει να έχει ένα μνημείο ή μια τοποθεσία ώστε να ενταχθεί στη Λίστα Παγκόσμιας Κληρονομιάς και ετοιμάζει εκθέσεις για την κατάσταση διατήρησης των εγγεγραμμένων μνημείων. Τα μνημεία που επιλέγονται αντιπροσωπεύουν την κοινή πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας και για αυτό στόχος είναι η διατήρησή τους για τις τρέχουσες και μελλοντικές γενιές.

Για να μπορεί ένα μνημείο να εγγραφεί στη Λίστα Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO θα πρέπει να πληροί τουλάχιστον ένα από τα έξι κριτήρια που ορίζονται για την πολιτιστική κληρονομιά και τα οποία είναι:

- i. Να εκπροσωπεί ένα αριστούργημα ανθρωπίνης δημιουργικής ιδιοφυίας.

- ii. Να επιδεικνύει μια σημαντική ανταλλαγή ανθρώπινων αξιών, για μια χρονική περίοδο ή σε μια πολιτιστική περιοχή του κόσμου, σχετικά με τις εξελίξεις στην αρχιτεκτονική ή την τεχνολογία, τις μνημειακές τέχνες, τον πολεοδομικό σχεδιασμό ή τον σχεδιασμό τοπίου.
- iii. Να έχει μια μοναδική και σημαντική μαρτυρία για μια πολιτιστική παράδοση ή για έναν πολιτισμό που ζει ή που έχει εξαφανιστεί.
- iv. Να είναι ένα εξαιρετικό παράδειγμα ενός τύπου κτιρίου, αρχιτεκτονικού ή τεχνολογικού συνόλου ή τοπίου που απεικονίζει (α) σημαντικά στάδια στην ανθρώπινη ιστορία και (β) να αποτελεί παράδειγμα ενός παραδοσιακού ανθρώπινου οικισμού, χρήσης γης ή χρήσης θάλασσας που είναι αντιπροσωπευτικό ενός πολιτισμού (ή πολιτισμών), ή της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον ειδικά όταν αυτή έχει καταστεί ευάλωτη υπό τις επιπτώσεις των μη αναστρέψιμων αλλαγών.
- v. Να συνδέονται άμεσα ή απτά με γεγονότα ή ζωντανές παραδόσεις, με ιδέες ή με πεποιθήσεις, με καλλιτεχνικά και λογοτεχνικά έργα εξαιρετικής παγκόσμιας σημασίας (ICOMOS, 2016).

Το μνημείο του Angkor στην Καμπότζη που μας απασχολεί στην παρούσα εργασία έχει ενταχθεί στη Λίστα Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO. Στις επόμενες ενότητες θα παρουσιαστεί το ιστορικό ένταξης του μνημείου στην UNESCO και πως οι αρμόδιοι φορείς εφάρμοσαν πολιτικές για την σωστή διαχείριση του.

1.2. Το μνημείο Angkor στη Καμπότζη

Τον Δεκέμβριο του 1992 η UNESCO εντάσσει την ιστορική περιοχή και τα μνημεία του Angkor στον κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς αναλαμβάνοντας την διατήρηση και την διαφύλαξη τους. Η εγγραφή έγινε σύμφωνα με τα κριτήρια I, II, III, IV, του ICOMOS:

Κριτήριο I: Το σύμπλεγμα Angkor περιλαμβάνει μνημεία αδιαμφισβήτητης καλλιτεχνικής αξίας, όπως το Angkor Wat, Bayon και άλλα, που αποτελούν δείγμα της τέχνης του πολιτισμού των Χμερ από τον 9^ο μέχρι τον 14^ο αιώνα.

Κριτήριο II: Τα δείγματα τέχνης των Χμερ που βρίσκονται στο Angkor επηρέασαν και καθόρισαν την εξέλιξη της τέχνης όλης της Νοτιοανατολικής Ασίας.

Κριτήριο III: Ο πολιτισμός των Χμερ και τα μνημειακά αριστουργήματα που άφησαν πίσω τους αποτελούν το μοναδικό δείγμα της αυτοκρατορίας τους που καθόρισε την πολιτιστική και πολιτική ανάπτυξη της περιοχής και γενικότερα της Νοτιοανατολικής Ασίας.

Κριτήριο IV: Η αρχιτεκτονική των Χμερ αποτελεί εξέλιξη της αρχιτεκτονικής της ινδικής ηπείρου, παρουσιάζοντας στην πορεία δικά της ειδικά χαρακτηριστικά που επηρέασαν καλλιτεχνικά την ανατολική αρχιτεκτονική και τέχνη (UNESCO, 2021).

Άμεσα μετά την εγγραφή στον κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, το σύμπλεγμα του Angkor συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς σε Κίνδυνο, έτσι ώστε να αντιμετωπιστούν γρήγορα τα όποια σημαντικά θέματα συντήρησης υπήρχαν. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ζητήθηκαν να πληρωθούν κάποιες προϋποθέσεις οι οποίες αφορούν την θέσπιση κατάλληλης προστατευτικής νομοθεσίας, την ίδρυση εθνικής υπηρεσίας προστασίας και τον καθορισμό μόνιμων ορίων. Επίσης θα πρέπει να οριστούν σημαντικές ζώνες ασφαλείας και να υπάρχει μια συστηματική παρακολούθηση και συντονισμός της διεθνούς προσπάθειας διατήρησης.

Ως εκ τούτου για την ικανοποίηση των πιο πάνω προϋποθέσεων το 1993 ιδρύεται η Διεθνής Συντονιστική Επιτροπή για τη Διασφάλιση και την Ανάπτυξη του Ιστορικού Χώρου του Angkor (ICC). Η ICC θα πρέπει να συνεδριάζει δύο φορές το χρόνο για να παρακολουθεί τις εργασίες που γίνονται στο σύμπλεγμα του Angkor διασφαλίζοντας τον σωστό προγραμματισμό τους, να καθορίζει τα οικονομικά και τεχνικά πρότυπα και να ζητά την προσοχή των ενδιαφερόμενων μερών όταν απαιτείται. Επίσης συμμετέχει στη συνολική διαχείριση του συμπλέγματος και συμβάλλει στην βιώσιμη ανάπτυξή του (Angkor, Unesco, 2021).

Στα πλαίσια προστασίας και συντήρησης του Angkor και βάση του ζητούμενου για ίδρυση εθνικής υπηρεσίας προστασίας, οι Εθνικές Αρχές της Καμπότζης ιδρύουν με βασιλικό διάταγμα το 1995 την Αρχή Προστασίας και Διασφάλισης του Angkor και της Περιφέρειας του Angkor, αλλιώς APSARA. Στις αρμοδιότητές της υπηρεσίας APSARA είναι η συντήρηση και η αποκατάσταση των μνημείων, η διαχείριση του υδάτινου συστήματος στο σύμπλεγμα του Angkor και η προστασία και συντήρηση των δασών που εμπίπτουν στο σύμπλεγμα. Επίσης είναι υπεύθυνη για την τουριστική διαχείριση με παράλληλη προσπάθεια συμμετοχής των κοινοτήτων που ζουν στα παραδοσιακά χωριά της περιοχής, την ενίσχυση των πολιτιστικών αξιών του Angkor και της γύρω περιοχής και για την εκπαίδευση και ανάπτυξη ικανοτήτων της τοπικής κοινωνίας (ANGKOR, APSARA National Authority, 2021).

Τον Ιούνιο του 2004, η Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς αφαιρεί τον ιστορικό χώρο του Angkor από τη Λίστα της Παγκόσμιας Κληρονομιάς σε Κίνδυνο αφού τηρήθηκαν οι προϋποθέσεις και από την Εθνική Αρχή της χώρας. Η Εθνική Αρχή της APSARA συνεχίζει τη δραστηριότητα της μεταφέροντας τις

δεξιότητες σε επαγγελματίες της Καμπότζης, διατηρώντας παράλληλα τις τοπικές δραστηριότητες με τις διεθνείς συνεργασίες, συνθήκη που βοηθά σημαντικά στη διαχείριση των μνημείων στο Angkor.

Τον Νοέμβριο του 2017, το σύμπλεγμα του Angkor εντάσσεται στο καθεστώς Ενισχυμένης Προστασίας, μετά από αίτημα του Βασιλείου της Καμπότζης προς την Επιτροπή για Προστασία της Πολιτιστικής Περιουσίας. Η Ενισχυμένη Προστασία, θεσπίστηκε το 1999 βάση του 2^{ου} πρωτοκόλλου της Σύμβασης της Χάγης του 1954, και είναι ένας μηχανισμός που προστατεύει την πολιτιστική ιδιοκτησία σε περίπτωση ένοπλης σύγκρουσης, προσφέροντας ασυλία και αυστηρή νομική προστασία στα καθορισμένα πολιτιστικά αγαθά της χώρας διασφαλίζοντας ότι δεν στοχοποιούνται ή χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς (UNESCO, 2017).

Επίσης σε πρόσφατη δήλωση της η UNESCO εξέφρασε την ανησυχία της προς τους φορείς της Καμπότζης για νέο κατασκευαστικό έργο που ενδέχεται να ανεγερθεί κοντά στο μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς του Angkor. Πρόκειται για ένα Λούνα Παρκ 75 εκταρίων για το οποίο η Διεθνής Συντονιστική Επιτροπή για το Angkor (ICC) έχει εστιάσει την προσοχή της με τους ειδικούς στα θέματα διατήρησης και αειφόρου ανάπτυξης να έχουν αρνητική άποψη. Το μέγεθος και οι δραστηριότητες που θα περιλαμβάνει το έργο κρίνεται ότι θα έχουν αντίκτυπο στην αξία του Angkor, στο γύρω τοπίο και στο περιβάλλον που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της παγκόσμιας κληρονομιάς. Η UNESCO βρίσκεται σε συνεχή διάλογο με τους φορείς της Καμπότζης έτσι ώστε να διασφαλιστεί ότι οι αποφάσεις που θα παρθούν σχετικά με το ακίνητο θα τηρούν τις εφαρμογές της Σύμβασης Παγκόσμιας Κληρονομιάς και θα προστατεύουν την αξία του μνημείου (UNESCO, 2021). Δηλαδή η διεθνής κοινότητα δείχνει την πρόθεση της να προστατέψει το Angkor από δράσεις που μπορεί να αποβούν καταστροφικές για το μνημείο.

Τέλος σε ό,τι αφορά και την περίπτωση της ταινίας "Tomb Raider: Lara Croft" που μελετάται στην παρούσα διπλωματική η κυβέρνηση της Καμπότζης αποφασίζει να αξιοποιήσει την πολιτισμική αξία του μνημείου Angkor, επενδύοντας στον κινηματογραφικό τουρισμό. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο επιτρέπει να γυριστεί η προαναφερόμενη ταινία στους ναούς του Angkor. Οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτήν την απόφαση είναι η παγκόσμια προβολή της χώρας μέσα από την ταινία με σκοπό την αναγέννηση της εικόνας της αφού για δεκαετίες η φήμη της χώρας είχε συνδεθεί με εμφυλίους και γενοκτονίες. Επίσης το οικονομικό αντίκρισμα που θα είχε στην περιοχή η ταινία κρίνεται απαραίτητο για την ανάπτυξη της (Winter, 2002).

Κεφάλαιο Δ

TOMB RAIDER: LARA CROFT ΤΟΥ 2001

1. Η Ταινία

Η ταινία *Tomb Raider: Lara Croft* είναι μια ταινία δράσης, η οποία προβλήθηκε το 2001 και βασίζεται στη σειρά βιντεοπαιχνιδιών *Tomb Raider*, με πρωταγωνιστικό χαρακτήρα την ηρωίδα Lara Croft, την οποία υποδύεται η διάσημη ηθοποιός του Hollywood, Angelina Jolie. Η ιστορία περιστρέφεται γύρω από τη Lara Croft, η οποία προσπαθεί να αποκτήσει αρχαία αντικείμενα από τους Illuminati. Η ταινία σκηνοθετήθηκε από τον Simon West και αποτελεί διεθνή συμπαραγωγή των Ηνωμένων Πολιτειών, του Ηνωμένου Βασιλείου, της Ιαπωνίας και της Γερμανίας.⁴

Τον Νοέμβριο του 2000 πραγματοποιήθηκαν τα γυρίσματα του *Tomb Raider: Lara Croft* μέσα στο αρχαιολογικό σύμπλεγμα των ναών Angkor αφού η τοποθεσία αποτελούσε σημείο κλειδί στην πλοκή της ταινίας. Οι παραγωγοί αντέστρεψαν την αρχική διαδικασία του παιχνιδιού μίμησης του φυσικού κόσμου στο εικονικό περιβάλλον του παιχνιδιού, δηλώνοντας πως έπρεπε να δημιουργήσουμε μια πραγματικότητα που δεν υπήρχε πραγματικά. Ο τρόπος που απεικονίζεται το Angkor στην ταινία εντέλει διαλύει τα όρια μεταξύ φυσικού και εικονικού, απορρίπτοντας διακρίσεις τύπου, υψηλή και μαζική κουλτούρα (Winter, 2002, σ.329).

Η πλοκή της ταινίας είναι φανταστική παρόλα αυτά οι σκηνές που διαδραματίζονται στο Angkor, υπέκυψαν στα "χολιγουντιανά στερεότυπα" με σκηνές δράσης όπου ο ήρωας ψάχνει χαμένους θησαυρούς σε αρχαίους πολιτισμούς και κυνηγημένος από εχθρούς εμπλέκεται σε κυνηγητά, μάχες που συνοδεύονται με εκρήξεις και σκηνές βίας κάτι που προκάλεσε ανησυχία στις αρμόδιες αρχές. Η ανησυχία των αρχών εστίαζε στο ότι οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες του Angkor και της ιστορίας του χρειάζονται προσοχή κατά την ανάδειξή τους στην ταινία. Θεωρήθηκε ότι ο Βουδιστικός πολιτισμός του

---

⁴ <https://www.imdb.com/title/tt0146316/>, ανάκτηση, 28.4.22.

Angkor Theravada αποδόθηκε επιφανειακά στην ταινία. Επίσης η απεικόνιση της σκηνής που αφορούσε στην καταστροφή του ναού, συνδέθηκε με λεηλασίες που έγιναν στην ιστορία του λαού προκαλώντας αντιδράσεις στο εσωτερικό. Κατά συνέπεια, το πρόβλημα που προέκυψε αφορούσε στον τρόπο απεικόνισης του, της φανταστικής απεικόνισης του Angkor και της ανάδειξης της υψηλής πολιτιστικής ποιότητας του ναού. Αυτά τα στοιχεία οι αρμόδιες τοπικές αρχές αναζητούσαν να δουν να αναδεικνύονται στην ταινία, γεγονός που δεν επαληθεύτηκε εντέλει.

2. Διαχείριση προβολής Angkor στην ταινία

Όπως αναφέρθηκε, οι αρχές που διαχειρίζονται την εικόνα του αρχαιολογικού χώρου του Angkor, έφεραν ενστάσεις ως προς τον τρόπο προβολής στην προαναφερόμενη ταινία. Παρόλα αυτά η προοπτική της προβολής του Angkor στην ταινία και η αναγνωρισιμότητα που θα κέρδιζε η τοποθεσία στον διεθνή τουριστικό χάρτη οδηγούσε τις αρχές στην άμεση επίλυση των προβλημάτων που προέκυπταν κάθε φορά. Φρόντιζαν να δημιουργούνται οι κατάλληλες πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που θα βοηθούσαν στην ολοκλήρωση της ταινίας. Την ευθύνη για διεκπεραίωση της ταινίας ανάλαβε η Αρχή Προστασίας και Διασφάλισης του Angkor ή αλλιώς APSARA με σκοπό την τήρηση των πρότυπων όπως αυτά τέθηκαν από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Κύριο ζητούμενο κατά την διάρκεια των γυρισμάτων ήταν να προστατευθεί η αρχιτεκτονική και ο αρχαιολογικός χαρακτήρας των ναών και να διασφαλιστεί η φυσική συντήρησή τους.

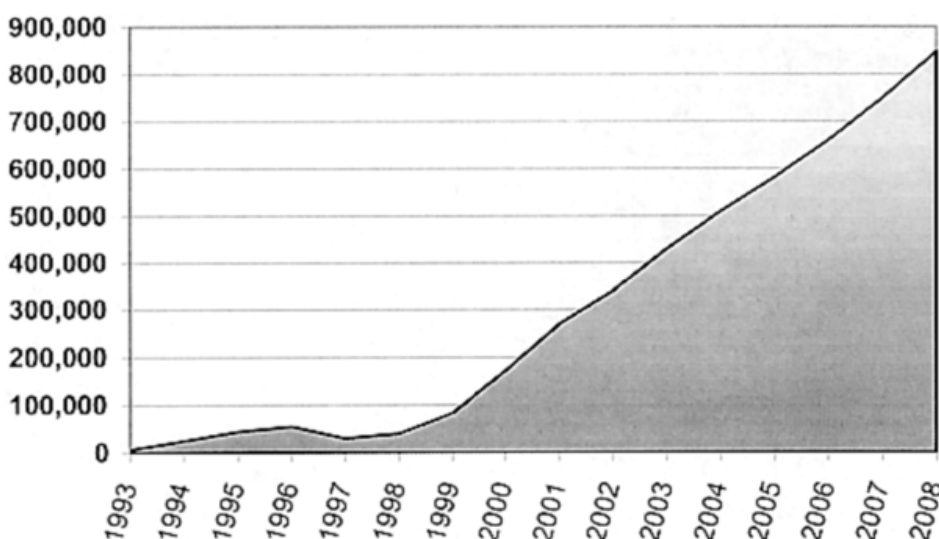
Η περίπτωση με τα γυρίσματα της ταινίας Tomb Raider λειτούργησε ταυτόχρονα κι ως αφορμή για ανάδειξη της προβληματικής διαχείρισης της APSARA και φανέρωσε τις νέες προκλήσεις που προκύπτουν από την προβολή των ναών μέσα από παραγωγές ταινιών και τις προοπτικές για προσέλκυση διεθνούς τουριστικού ενδιαφέροντος. Συγκεκριμένα, σε συνέντευξη στην τοπική εφημερίδα Phnom Penh Post, αρμόδιοι από τον οργανισμό APSARA ανέφεραν ότι κατά τη διάρκεια των γυρισμάτων είχαν προνοήσει για τη φυσική προστασία των ναών αλλά υπήρχαν θέματα για το πώς θα γίνει μια σωστή απεικόνιση του Angkor. Επιπλέον διαφάνηκε ότι υπήρχε έλλειψη νόμων στην χώρα, οι οποίοι θα κατοχυρώνουν τα πνευματικά δικαιώματα της εικόνας των ναών (Winter, 2002, σ.330).

3. Συμβολή ταινίας στην τουριστική ανάπτυξη

Η συμβολή της ταινίας στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής μπορεί να τεκμηριωθεί μέσα από αριθμητικά στοιχεία που αφορούν την επισκεψιμότητα των μνημείων. Το 1994 επισκέφθηκαν το Angkor περίπου 8,000 τουρίστες και μια δεκαετία αργότερα τα στοιχεία καταγράφουν αύξηση της τάξεως του

10,000%, αφού το 2005 περισσότεροι από 830,000 ξένοι επισκέπτες πέρασαν από την περιοχή και το μνημείο (Winter, 2008). Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Tim Winter (2008) μέσα στη δεκαετία του 2000, ο μαζικός τουρισμός είναι η νέα πραγματικότητα για την Καμπότζη. Η πόλη Siem Reap, η πρωτεύουσα της χώρας, η οποία βρίσκεται πλησίον του συγκροτήματος του Angkor παρουσιάζει μια κατασκευαστική ανάπτυξη κυρίως σε ξενοδοχεία και εστιατόρια αλλά και σε βιομηχανίες στέγασης που εξυπηρετούν μεταναστευτικά ρεύματα από τις γύρω περιοχές. Συνεπώς συμπεραίνεται ότι η ταινία συνέβαλε σημαντικά στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των περιοχών κυρίως γύρω από το μνημείο Angkor.

Επιπλέον η μεγάλη επισκεψιμότητα που παρατηρείται στο Angkor φαίνεται και από την πώληση των εισιτηρίων τα οποία καταγράφουν 30% αύξηση ανά έτος όπως υποδεικνύεται και στον Πίνακα 2 αφού το 85% των τουριστών που εισέρχονται στη χώρα θα επισκεφθούν το μνημειακό σύμπλεγμα του Angkor (Winter. T., 2002).

Πίνακας 2: Graph of current and predicted Angkor ticket sales (Ministry of Tourism, 2000)

Ο Nick Ray μέλος της παραγωγής της ταινίας Tomb Raider σε συνέντευξη του μιλώντας για την εμπειρία του ανέφερε ότι "Η ταινία Tomb Raider άλλαξε τα πάντα [...] ήταν μια τεράστια παγκόσμια επιτυχία με μια μεγάλη star την Angelina Jolie", δίνοντας τεράστια ώθηση για την ανάπτυξη του τουρισμού στην Καμπότζη γενικότερα αλλά και ειδικά στο σύμπλεγμα του Angkor (Bowerman, 2021, p. 2-3). Αναφέρει πως ήταν μια τεράστια παραγωγή με 150 άτομα από ΗΠΑ και Ηνωμένο Βασίλειο και άλλα 500 στο σετ. Επίσης όπως εξηγεί ακόμα και τώρα οι ξεναγοί αποκαλούν τον ναό Ta Prohm "ναό του Tomb Raider" κάνοντας έτσι την σύνδεση με την ταινία λέγοντας στους τουρίστες ιστορίες από τα γυρίσματα και όταν οι τουρίστες βγάζουν φωτογραφίες μπροστά από το δέντρο στον ναό αποκαλούν το σημείο "Δέντρο του Tomb Raider" (Bowerman, 2021, p.3).

Όπως διαφαίνεται από τα πιο πάνω στοιχεία η ταινία Tomb Raider: Lara Croft του 2001 έκανε γνωστό το μνημείο του Angkor στον παγκόσμιο τουριστικό χάρτη με αποτέλεσμα να αυξηθεί η επισκεψιμότητα στο μνημείο και στη χώρα γενικότερα με όλα τα συνακόλουθα τα οποία προκύπτουν από μια τέτοια εξέλιξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το σύμπλεγμα του Angkor στην Καμπότζη εμπεριέχει μια τεράστια πολιτιστική και συμβολική αξία ως αποτέλεσμα της αρχιτεκτονικής ιδιαιτερότητάς του αλλά και της ιστορίας του. Το μνημείο αποτελεί σύμβολο της εθνικής και πολιτιστικής ταυτότητας των κατοίκων της χώρας. Τα αρχιτεκτονικά του ευρήματα συνδέονται με την χρυσή εποχή της ακμής της αυτοκρατορίας των Χμερ αλλά και με την σύγχρονη τοπική κοινωνία, η οποία φέρει αυτές τις αξίες μέσα στην κουλτούρα της. Για παράδειγμα, τα ευρήματα στον ναό Preah Khan αποδεικνύουν τη μακρά ιστορία της μεταλλουργίας στην Καμπότζη η οποία θεωρείται ότι συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξη του πολιτισμού του Angkor γενικότερα. Επίσης οι εορτασμοί για την Πρωτοχρονιά των Χμερ ζωντανεύουν την πολιτιστική ταυτότητα και αποδεικνύουν πως το αρχαίο μνημείο δεν συνδέεται μόνο με την παλιά ιστορία του πολιτισμού του αλλά ενεργοποιούν τη συμβολική του αξία, μέσα από ψηφιακές εφαρμογές οι οποίες βοηθούν την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Η προσπάθεια για να κρατηθεί ζωντανή η πολιτιστική κληρονομιά φαίνεται και από το παράδειγμα του χορού APSARA.

Όπως προκύπτει από τη μελέτη περίπτωσης της ταινίας *Tomb Raider: Lara Croft* οι αρχές της Καμπότζης, επενδύοντας στον τουρισμό που έχει ως κίνητρο μια κινηματογραφική ταινία που είδαν οι επισκέπτες, πέτυχαν τον στόχο για τουριστική ανάπτυξη και ταυτόχρονα πέτυχαν την οικονομική ενίσχυση της χώρας. Σύμφωνα με τα δεδομένα ερευνών που μελετήθηκαν στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής αμέσως μετά την προβολή της ταινίας η επισκεψιμότητα ξένων επισκεπτών εκτοξεύτηκε με ποσοστό αύξησης 10.000%, ποσοστό που αποδεικνύεται από τα ποσοστά που παρουσιάστηκαν στο σχετικό κεφάλαιο. Διαφαίνεται επίσης ότι το σύμπλεγμα μνημείων του Angkor απέκτησε μια πιο ευραία φήμη μέσα από την προβολή του στη σχετική ταινία αυξάνοντας κατά συνέπεια την επισκεψιμότητα του, όπως καταδεικνύεται μέσα από τις πωλήσεις των εισιτηρίων του αλλά και την προσέλκυση ξένων επισκεπτών στη χώρα ευρύτερα. Επιπλέον παρατηρήθηκε ανάπτυξη και στις γύρω περιοχές από το μνημείο, όπως για παράδειγμα η πόλη Siem Reap (πρωτεύουσα της Καμπότζης) καθώς βρίσκονται σε εξέλιξη συνεχώς νέα κατασκευαστικά έργα, γεγονός που αναβαθμίζει την περιοχή και ενισχύει την τοπική οικονομία. Συνεπώς μέσα από το παράδειγμα της υπό εξέταση περιοχής της Ασίας και από τα παραδείγματα άλλων περιπτώσεων που παρουσιάστηκαν στην ενότητα Κινηματογραφικός Τουρισμός αποδεικνύεται πως η επένδυση σε κινηματογραφικές παραγωγές οι οποίες αναδεικνύουν ταυτόχρονα

χώρους πολιτισμού μπορούν να συμβάλουν στην επισκεψιμότητα των χώρων, επιφέροντας πραγματικά κοινωνικά και οικονομικά οφέλη τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο.

Ειδικότερα σε ό, τι αφορά στην περίπτωση *Tomb Raider: Lara Croft* και το πώς παρουσιάστηκε το μνημείο της Καμπότζης, φαίνεται πως η ταινία συνέβαλε στην προσέλκυση επισκεπτών στο μνημείο. Στο σημείο αυτό, η ανάλυση τεκμηριώνεται μέσα από τις απόψεις που εκφράζουν οι Macionis και Gjorgievski και Τηρκονα σχετικά με τον σημαντικό ρόλο που έχουν τα στοιχεία Τόπος, Εκτέλεση και Προσωπικότητα. Αλληλοεπιδρώνοντας τα τρία αυτά στοιχεία αποδεικνύουν πως αυτά επηρεάζουν τον δυνητικό επισκέπτη ως προς το να επιλέξει τον συγκεκριμένο προορισμό θέλοντας να ζήσει συνειδητά μια τουριστική εμπειρία. Συνεπώς στην ταινία *Tomb Raider: Lara Croft* αναγνωρίζεται ως ο Τόπος, ως το εμβληματικό ασιατικό μνημείο (το Angkor) το οποίο αμέσως κεντρίζει το ενδιαφέρον του θεατή και μετέπειτα επισκέπτη. Το μέρος ως Εκτέλεση εμφανίζεται ως ένας χώρος τοποθετημένος σε μια πλοκή γεμάτη μυστήριο και περιπέτεια. Ταυτόχρονα η παρουσία μιας πολύ γνωστής ηθοποιού στον πρωταγωνιστικό ρόλο, της Angelina Jolie προσθέτει περαιτέρω αξία στην επίσκεψη. Όπως αναφέρει ο Nick Ray, μέλος της παραγωγής της ταινίας, τόσο οι ξεναγοί όσο και οι τουρίστες αναφέρονται στον ναό Ta Prohm ως ο ναός του Tomb Raider, συνδέοντας το μνημείο με την ταινία, κάτι που αποδεικνύει τη δύναμη της εικόνας στις τουριστικές επιλογές του κοινού.

Μέσα από τη μελέτη περιπτώσεων κινηματογραφικών ταινιών που γυρίστηκαν σε διάφορες χώρες προέκυψε επιπλέον το συμπέρασμα ότι η υιοθέτηση μέτρων και πολιτικών μετά από την προβολή της εκάστοτε ταινίας μπορούν να εξασφαλίσουν μακροπρόθεσμα οφέλη στον τουρισμό. Αυτό προέκυψε μέσα από τη σύγκριση του παραδείγματος της Καμπότζης με το παράδειγμα της Νέας Ζηλανδίας και των ταινιών του Άρχοντα των Δακτυλιδιών και πώς αυτές οι περιπτώσεις αξιοποίησαν τουριστικά τη συγκυρία. Στην περίπτωση της ταινίας *Tomb Raider* στην Καμπότζη συμπεραίνει κανείς ότι οι φορείς της Καμπότζης που διαχειρίζονται την πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας δεν έκαναν ιδιαίτερη προσπάθεια προς αυτήν την κατεύθυνση. Γίνεται αναφορά στην ταινία μόνο προφορικά κατά τις ξεναγήσεις των επισκεπτών στον χώρο. Αντίθετα, στην περίπτωση της Νέας Ζηλανδίας οι αρμόδιοι φορείς ακολούθησαν μια πιο οργανωμένη πολιτική/στρατηγική. Αρχικά αξίζει να λεχθεί ότι κατάφεραν να εξασφαλίσουν ότι η νέα ταινία του σκηνοθέτη, Peter Jackson, θα γυριστεί σε περιοχές της χώρας. Μετέπειτα μπόρεσαν να συμπεριλάβουν στο DVD της ταινίας ένα βίντεο το οποίο προβάλλει τη χώρα ως τουριστικό προορισμό. Επιπλέον εγκαινίασαν μουσείο σχετικό με την ταινία διασφαλίζοντας στον επισκέπτη μια ακόμα πιο ολοκληρωμένη εμπειρία του χώρου και της μυθολογίας του και κατ' επέκταση συνέβαλαν στην εδραίωση της συμβολικής και πολιτισμικής του αξίας, της χώρας και των χώρων των γυρισμάτων ειδικότερα. Συμπερασματικά, οι αρχές της Καμπότζης δεν αξιοποίησαν ικανοποιητικά και

με μακροπρόθεσμες πολιτικές την πολιτιστική και συμβολική αξία των μνημείων μέσα από την κατεύθυνση του Κινηματογραφικού τουρισμού.

Όπως προκύπτει από τη μελέτη περίπτωσης, το ενδιαφέρον των αρμόδιων φορέων της Καμπότζη για το μνημείο περιορίζεται κυρίως στην προστασία της πολιτιστικής αξίας του ναού. Αναμφίβολα είναι ότι μέγιστης σημασίας οι πολιτικές που προστατεύουν το μνημείο το οποίο αποτελεί σύμβολο πολιτιστικών και θρησκευτικών αξιών. Παρατηρείται, όμως, μια έλλειψη οργανωμένης κυβερνητικής πολιτικής έτσι ώστε και μετά την προβολή της ταινίας να υπάρχουν κίνητρα να επισκεφθεί κάποιος το μνημείο, εκτός από τους θρησκευτικούς λόγους που αφορά περισσότερο στο ασιατικό κοινό.

Από τα στοιχεία που αναλύονται στην εργασία προκύπτει επίσης ότι η προβολή του μνημείου μέσα από τον κινηματογράφο βοήθησε αφενός στην αναγνωσιμότητα του από την Δύση και αύξησε την επισκεψιμότητα του, αφετέρου, όμως σε βάθος χρόνου αυτή δεν μπορεί να διατηρηθεί με τον ίδιο τρόπο που μπορεί να γίνει μέσα από την προβολή και προώθηση της θρησκευτικής και συμβολικής του αξίας. Η θρησκευτική αξία του μνημείου αποδεικνύεται στους εορτασμούς για την Πρωτοχρονιά των Χμερ κατά την οποία πλήθος κόσμου γιορτάζει στο μνημείο του Angkor. Άρα ο θρησκευτικός τουρισμός προσφέρει πιο σταθερά κοινωνικά και οικονομικά οφέλη στην τοπική κοινωνία του Angkor αλλά και στο μνημείο γενικότερα. Αυτά είναι πολύ σημαντικοί λόγοι για εφαρμογή βιώσιμων πρακτικών διαχείρισης των ναών.

Η πολιτιστική και συμβολική αξία του Angkor είναι αυταπόδεικτη. Το μνημείο αποτελεί σύμβολο εξουσίας, δύναμης και ιερότητας στη συνείδηση των πιστών αλλά και γενικότερα του κόσμου. Η συμβολική του αξία προκύπτει μέσα από την ιστορία και την αρχιτεκτονική του, όπως αυτή παρουσιάστηκε στο Κεφάλαιο Β. Ο μνημειακός χαρακτήρας της αρχιτεκτονικής του συνδέεται με τα ζητήματα εξουσίας. Επίσης το μνημείο του Angkor αποτελεί μέρος της Λίστας Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO, η οποία περιέχει τα σημαντικά μνημεία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Επίσης η περίπτωση του Angkor μπορεί να ενταχθεί στον λεγόμενο θρησκευτικό τουρισμό αφού η παρουσία των ναών αναδεικνύει την τοπική θρησκευτική παράδοση και ενισχύει περαιτέρω την πνευματική επίδραση που αυτοί ασκούν τόσο στους ομόθρησκους όσο και στους μη ομόθρησκους.

Η ιδιαίτερη αρχιτεκτονική του μνημείου και τα δείγματα τέχνης που υπάρχουν στους ναούς αντικατοπτρίζουν την κοινωνία, τον πολιτισμό και τη θρησκεία, η οποία άκμασε κατά την αυτοκρατορία των Χμερ. Επιπλέον αποτελούν σύμβολο της ιστορίας της Καμπότζης και αδιάφυστοι μάρτυρες του σπουδαίου πολιτισμού, ο οποίος άκμασε μεν παλιότερα αλλά ένα κομμάτι του δε συνεχίζει να ζει μέχρι και σήμερα, μέσα από προγράμματα όπως το "Greater Angkor Project" και "Living with Heritage". Αυτά τα προγράμματα στοχεύουν στην ανάδειξη του στην τοπική σύγχρονη κοινωνία. Ο χορός APSARA είναι

επίσης ένα καλό παράδειγμα ζωντανής παράδοσης η οποία αξιοποιείται τουριστικά, αναδεικνύει την ιστορία και τον πολιτισμό του μνημείου ενισχύοντας την πολιτισμική και συμβολική του αξία.

Επιπλέον, ένα ακόμα στοιχείο που εντοπίζεται είναι ο μαζικός τουρισμός που παρατηρείται από την εισροή μεγάλου αριθμού επισκεπτών στο μνημείο κάθε χρόνο. Αυτό αποτελεί μια αρνητική εξέλιξη και ταυτόχρονα κι ένα στοίχημα που πρέπει να κερδηθεί αφού από τη μια πρέπει να προστατευτεί η ποιότητα ζωής των ντόπιων, η οποία υποβαθμίζεται από τη μαζική επισκεψιμότητα. Το φαινόμενο της μαζικής επισκεψιμότητας μειώνει ταυτόχρονα και την ποιότητα της εμπειρίας των επισκεπτών κατά την παρουσία τους στο χώρο, επίσης ζήτημα που πρέπει να αντιμετωπιστεί.

Οι Chheang και Chen. C (2011) και Leask και Phou (2016) μελέτησαν την εμπειρία των επισκεπτών στο Angkor και οι έρευνές τους απέδειξαν ότι το βασικό κίνητρο της επίσκεψης τους είναι η πολιτισμική και συμβολική αξία των ναών και ταυτόχρονα ζητούμενο είναι η αποκόμιση μιας αυθεντικής εμπειρίας, άποψη την οποία συμμερίζεται και η Iliev (2020). Από τα πιο πάνω συμπεραίνει κανείς ότι υπάρχει η επείγουσα ανάγκη επένδυσης της χώρας στον Πολιτιστικό Τουρισμό αξιοποιώντας περαιτέρω τη φήμη και πολιτισμική αξία των μνημείων της. Διαφαίνεται επίσης και πόσο επιτακτική ανάγκη είναι η εισαγωγή πρακτικών οι οποίες θα βελτιώσουν τις αρνητικές συνέπειες που επιφέρει στο χώρο των μνημείων η περιβαλλοντική ρύπανση και η πρακτική εισαγωγή της έννοιας της βιωσιμότητας στις τουριστικές πολιτικές.

Συμπερασματικά πρέπει να επισημανθεί ότι η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί κομμάτι της ταυτότητας ενός τόπου, την οποία αποτελούν όλα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που την προσδιορίζουν ως κάτι ξεχωριστό, σημαντικό και ιδιαίτερο. Άρα οι πολιτιστικοί πόροι της κάθε χώρας είναι και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της στην ελεύθερη και ανταγωνιστική αγορά της εποχής μας με αποτέλεσμα ο τρόπος διαχείρισής τους να καθίσταται πολύ σημαντικός.

Όπως αποδεικνύεται από τη μελέτη της περίπτωσης των ναών στο Angkor της Καμπότζης, η πολιτισμική και συμβολική τους αξία είναι τεράστια και η προβολή και αξιοποίησή τους είναι αναγκαία για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη τόσο της τοπικής περιοχής όσο και εθνικά.

Ο Πολιτιστικός Τουρισμός που μέρος του είναι και ο Θρησκευτικός τουρισμός, πλέον αποτελεί ένα δυναμικό μέσο για επένδυση και χρήζει ιδιαίτερης προσοχής από Παγκόσμιους φορείς όπως UNESCO, ICOMOS, Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού. Η περίπτωση που μελετήθηκε στην παρούσα εργασία έχει δείξει πως μια επιτυχής ανάδειξη της αξίας των μνημείων και η επένδυση σε πολιτικές που θα προωθούν τον Πολιτιστικό Τουρισμό, τόσο μέσα από τον Θρησκευτικό όσο και τον Κινηματογραφικό

Τουρισμό μπορούν να έχουν αξιόλογα οφέλη στις τοπικές κοινωνίες. Ταυτόχρονα τα δύο είδη τουρισμού εντάσσονται στις Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού. Τέλος είναι σημαντικό να γίνει εξασφάλιση της προϋπόθεσης της αειφορίας μέσα από τη διατήρηση και προστασία των φυσικών πόρων της περιοχής στην οποία ανήκει το μνημείο. Εξάλλου η εφαρμογή των βέλτιστων αειφόρων πρακτικών διαχείρισης του μνημείου στη Καμπότζη θα εξασφαλίζει ταυτόχρονα τη μακροπρόθεσμη διατήρηση της πολιτισμικής του αξίας και θα αποδώσει παράλληλα σταθερές ροές επισκεπτών.

Εισηγήσεις - Επίλογος

Μέσα από τη μελέτη της βιβλιογραφίας και των δεδομένων που προέκυψαν από τα δευτερογενή δεδομένα καταλήγει κανείς στη θέση πως η ορθή τουριστική ανάπτυξη πρέπει να βασίζεται σε ένα μοντέλο βιώσιμης ανάπτυξης. Προς αυτήν την κατεύθυνση, μια εισήγηση προς όλους τους εμπλεκόμενους φορείς είναι όπως αυτοί αξιοποιήσουν την τουριστική ανάπτυξη μέσα από το πρίσμα της προβολής της πολιτιστικής τους κληρονομιάς συνδυασμένη μέσα από τον σχεδιασμό πρακτικών όπως η ανάπτυξη υποδομών, εφαρμογή πολιτικών ενίσχυσης της τοπικότητας της περιοχής και διασφάλισης της διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος/οικοσυστήματος. Οι φορείς και οι αρχές που διαχειρίζονται την πολιτιστική ανάπτυξη του μνημείου στο Angkor οφείλουν να εστιάσουν σε μια βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού στο μνημείο, αξιοποιώντας ανάλογα την πολιτιστική και συμβολική του αξία.

Η περίπτωση του Angkor αποτελεί εμβληματική περίπτωση χώρων προσέλκυσης μαζικού τουρισμού. Κρίνεται αναγκαίο όπως οι αρμόδιοι φορείς εφαρμόσουν πρακτικές οι οποίες θα βελτιώνουν την εμπειρία του επισκέπτη. Συχνές έρευνες προς τους τουρίστες για αξιολόγηση της εμπειρίας τους θα ήταν χρήσιμο εργαλείο για έλεγχο των τρέχων αναγκών τους.

Καταληκτικά διαφαίνεται μέσα από το παράδειγμα του Tomb Raider στο Angkor ότι χώρες οι οποίες δείχνουν μια προθυμία να επενδύσουν στον Κινηματογραφικό τουρισμό οφείλουν να αναπτύξουν ένα καλύτερο θεσμικό πλαίσιο ώστε να εξασφαλίζουν μια σωστή και λιγότερο προβληματική πολιτική ανάπτυξη. Ως εκ τούτου θα μπορούν να επωφεληθούν στον μέγιστο βαθμό από αυτή την πρωτοβουλία σε πολλαπλά επίπεδα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ANGKOR, 2017, Ta Prohm, Ανακτήθηκε 28 Μάϊου 2022 από: [TA PROHM - ANGKOR](#)
- ANGKOR, 2021, Angkor Wat, Ανακτήθηκε 22 Φεβρουαρίου 2021 από: <http://angkor.com.kh/>
- ANGKOR, 2021, APSARA National Authority, Ανακτήθηκε 22 Φεβρουαρίου 2021 από: <http://angkor.com.kh/>
- ANGKOR, 2021, Bayon , Ανακτήθηκε 22 Φεβρουαρίου 2021 από: <http://angkor.com.kh/>
- ANGKOR, 2021, Khmer empire, Ανακτήθηκε 22 Φεβρουαρίου 2021 από: <http://angkor.com.kh/>
- ANGKOR, 2021, Unesco, Ανακτήθηκε 22 Φεβρουαρίου 2021 από: <http://angkor.com.kh/>
- ANGKOR, Angkor Thom, 2022, Ανακτήθηκε 28 Μαΐου 2022 από: [ANGKOR THOM - ANGKOR](#)
- Bowerman Gary, 2021, Capturing Cambodia on Camera, Ανακτήθηκε 28 Απριλίου 2022 από: <https://www.asiamediacentre.org.nz/features/capturing-cambodia-on-camera/>
- Chandler. T., McKee. B., Wilson. E., Yeates. M. & Polkinghorne. M., 2017, A New Model of Angkor Wat: Simulated Reconstruction as a Methodology for Analysis and Public Engagement, Australian and New Zealand Journal of Art, σ. 182 – 194.
- Chheang Vannarith, Angkor Heritage Tourism and Tourist Perceptions, 2011, Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism, volume 6, number 2, pp.213-240
- Chen Ching-Fu, Leask Anna and Phou Sambath, 2016, Symbolic, Experiential and Functional Consumptions of Heritage Tourism Destinations: The Case of Angkor World Heritage Site, Cambodia, International Journal of Tourism Research, pp.602-611
- Gjorgievski, Mijalce, and Sinolicka Melles Trpkova, 2012, Movie induced tourism: A new tourism phenomenon, UTMS Journal of Economics 3, p. 97-104
- Gyr Ueli, The History of Tourism: Structures on the Path to Modernity, 2010, Προσπελάσιμο στο: http://ieg-ego.eu/en/threads/europe-on-the-road/the-history-of-tourism/ueli-gyr-the-history-of-tourism/?searchterm=history%20of%20tourism&set_language=en
- ICOMOS, 2016, The World Heritage Convention, Selection criteria, Ανακτήθηκε 6 Ιουνίου 2021 από: <https://www.icomos.org/en/icomos-and-world-heritage/the-world-heritage-convention?start=1>
- Iliev Dejan, The evolution of religious tourism: Concept, segmentation and development of new identities, Journal of Hospitality and Tourism Management, 2020, p.131-140
- IMDb, "Lara Croft Tomb Raider 2001", Ανακτήθηκε 28 Απριλίου 2022 από: <https://www.imdb.com/title/tt0146316/>
- Leiper Neil, The Framework of Tourism: Towards a definition of tourism, tourist and the tourist industry, Sydney Technical Collage, Australia, 1979, p.390-407
- Macionis Niki, Understanding the Film-Induced Tourist, International Tourism and Media Conference, 2004, p. 86-97

Mackay Richard and Sullivan Sharon, 2016, Living with Heritage at Angkor, p.1-10

Pinchefsky Carol, 2012, The Impact of Lord of the Rings/ The Hobbit on New Zealand, Forbes, Διαθέσιμο στο: <https://www.forbes.com/sites/carolpinchefsky/2012/12/14/the-impact-economic-and-otherwise-of-lord-of-the-ringsthe-hobbit-on-new-zealand/?sh=7b14504031b6>

Singh Kamal and Best Gary, Film-Induced Tourism: Motivations of Visitors to the Hobbiton Movie Set as Features in The Lord of the Rings, International Tourism and Media Conference, 2004, p.98-111

Stark. M. T., Evans. D., Rachna. C., Piphah. H. & Carter. A., 2015, Residential patterning at Angkor Wat, Antiquity, σ. 1439-1455.

The Cultural and Creative Cities Monitor, 2017, Προσπελάσιμο στο: <https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/cultural-creative-cities-monitor/>, <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/cultural-and-creative-cities-monitor-2019-edition>

Tuclea Claudia-Elena and Nistoreanu Puiu, 2011, How film and television programs can promote tourism and increase the competitiveness of tourist destinations, Cactus Tourism Journal Vol.2, p. 25-30

UNESCO, 2017, Committee for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict Grants Enhanced Protection to Angkor, Ανακτήθηκε 28 Απριλίου 2022 από: <https://whc.unesco.org/en/news/1754/>

UNESCO, 2021, Angkor, Ανακτήθηκε 22 Φεβρουαρίου 2021 από: <https://whc.unesco.org/en/list/668>

UNESCO, 2021, UNESCO statement on a reported construction project near the World Heritage site of Angkor in Cambodia, Ανακτήθηκε 28 Απριλίου 2022 από: <https://whc.unesco.org/en/news/2251/>

UNESCO, 2022, The ancient complex of Preah Khan, Ανακτήθηκε 28 Μαΐου 2022 από: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6462/>

UNWTO, 2018, Tourism and Culture Synergies, World Tourism Organization, Διαθέσιμο στο: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284418978>

Winter Tim, 2002, Angkor meets Tomb Raider: setting the scene, International Journal of Heritage Studies, σ. 323-336

Winter Tim, 2004, Cultural heritage and Tourism at Angkor, Cambodia: Developing a Theoretical Dialogue, Historical Environment, p.1-12

Winter Tim, 2008, Post-conflict Heritage and Tourism in Cambodia: The Burden of Angkor, International Journal of Heritage Studies, σ. 524-539

World Monuments Fund, 2019, Preah Khan Temple, Προσπελάσιμο στο: <https://www.wmf.org/project/preah-khan-temple>

Γουργουλιάνη Σοφία, 2016, Κινηματογραφικός τουρισμός και οικονομική ανάπτυξη, Ανακτήθηκε 20 Μαρτίου από: https://www.citybranding.gr/2016/02/blog-post_17.html

Κοκκώσης Χ., Τσάρτας Π., Γκρίμπα Ε., Ειδικές και Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού – Ζήτηση και προσφορά νέων προϊόντων τουρισμού, Εκδόσεις Κριτική ΑΕ, 2011, σ. 72-221.

Λιναρδάτου Χ., Πολιτιστικός τουρισμός- Εναλλακτικές μορφές τουρισμού, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, 2008, Προσπελάσιμο στο: <http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/1032>

Μοίρα, Π., 2003, "Από τον προσκυνητή στον Θρησκευτικό τουρίστα. Κοινωνιολογική προσέγγιση", Τουριστική Επιστημονική Επιθεώρηση, τεύχος 1, Νο1, σ. 87-102

Μπαμπινιώτη Δ. Γεωργίου, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε, 2^η Έκδοση, 2002.

Πούλιος, Ι. και Τουλούπα, Σ., Κεφ.6, Τουρισμός, πολιτισμική διαχείριση, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη, από το βιβλίο Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη, 2015, σ.1-13

Σβωρώνου Ε., Συμβουλίδου Μ., Μέθοδοι και Εργαλεία Σχεδιασμού των Εναλλακτικών και Ειδικών Μορφών Τουρισμού, 2009, Προσπελάσιμο στο: http://www.wwf.gr/images/pdfs/Svoronou_Symvoulidou_Kef3_EnallaktikesMorfesTourismou.pdf

Υπουργείο Τουρισμού Ελλάδας, Άρθρο 10, Πολιτιστικός Τουρισμός, 2018, Προσπελάσιμο στο: <http://www.opengov.gr/tourism/?p=1442>

Υπουργείο Τουρισμού Ελλάδας, Άρθρο 11, Θρησκευτικός και Προσκυνηματικός Τουρισμός, 2018, Προσπελάσιμο στο: <http://www.opengov.gr/tourism/?p=1441>

<https://el.wikipedia.org>